

Kendi Özel Arşivindeki Belgelere Göre Maraş'ın Tanınmış Simalarından Hasan Refet Efendi ¹

Erhan ALPASLAN

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ealpaslan@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7251-6733>

Mehmet BİLMEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
bilmen@ksu.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-4787>

Öz

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son dönem âlimlerinden, Maraş Milli Mücadele kahramanı, İstiklal Madalyası sahibi, Hasan Refet Efendi'nin biyografisi ele alınmıştır. "İlyaszade" adıyla tanınmış bir aileye mensup olan Hasan Refet Efendi eğitimini Maraş'ta tamamladı. Vaizlik ve müderrislik yapan Hasan Refet Efendi, İttihat ve Terakki'nin Maraş'ta kuruluşunda kurucu başkan olarak görev yapar. Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali aşamasında, Maraş Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin ikinci başkanlığını yapmıştır. Şehrin savunmasında görev almış, gerekli mahalli teşkilatlanma, para, silah, cephane vb. konularda önemli hizmetler yerine getirmiştir. Mebus olduğu dönemde de Antep mücadelesine bilfiil iştirak etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclis'inde, 1920-1922 yılları arasında Maraş Mebusu olarak görev yapmıştır. Bu döneme ait evrakların içerisinde; meclise seçilmesi, göreve başlaması, meclis komisyon çalışmaları ve mebusluğu bıraktıktan sonra tekrar Maraş Müftülüğüne tayini ile ilgili yazılı evraktan günümüze intikal eden belgeler yer almaktadır. Hasan Refet Efendi'nin şahsi evrakından günümüze intikal eden belgeler değerlendirilmek suretiyle Refet Efendinin yaşamına dair şimdiye kadar pek az bilinenler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 09.03.2020 / 24.08.2020

Künye Bilgisi: Alpaslan, E. ve Bilmen, M. (2020). Kendi Özel Arşivindeki Belgelere Göre Maraş'ın Tanınmış Simalarından Hasan Refet Efendi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 884-921. DOI: 10.33437/ksusbd.700972

Anahtar Kelimeler: Hasan Refet Efendi, Maraş, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele.

**Hasan Refet Efendi Who Is One Of The Well-Known Figure Of
Maraş: According To The Documents in His Private Archive**

Abstract

This study deals with the biography of Hasan Refet Efendi, who was one of the recent scholars of the Ottoman Empire and the hero of the Maraş National Struggle. Hasan Refet Efendi, a member of a family known as “Ilyaszade”, completed his education in Maraş. Hasan Refet Efendi, who worked as preacher and lecturer, also served as the founding president of the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki) in Maraş. During the occupation of Maraş by the French, he served as the second chairman of the Association for the Defense of the Rights of Maraş. He served in the defense of the city in various areas such as local organization, money, weapons, ammunition, etc. He also joined the struggle of Antep when he was deputy.

He served as deputy of Maraş in Turkey Grand National Assembly between 1920-1922. Among the documents belonging to this period, there are documents related to his election to the parliament, his appointment to the parliament, the work of the parliamentary commission and his appointment as a mufti in Maraş after leaving the parliament. In addition to these documents, Hasan Refet Efendi's personal documents were evaluated and little known about his life was tried to be revealed.

Keywords: Hasan Refet Efendi, Maraş, Grand National Assembly of Turkey, Turkish National Struggle.

Giriş

Maraş'ın yetiştirdiği önemli simalardan biri olan Hasan Refet Efendi, Maraş'ın Fransızlar tarafından 29-30 Ekim 1919 tarihinde işgali sonrasında Maraş'ta başlayan mücadelenin bizzat içerisinde yer almış, kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyetinde Reisi-i Sani (İkinci Başkan) olarak büyük hizmetler yapmıştır (Karadağ, 1994: 24).

Milli Mücadele devam ederken 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi (BMM)'inde Maraş Milletvekili olarak mecliste yer almıştır (Çoker, 1995: 739). Meclisin açılmasından sonra oluşturulan komisyonlara üye seçimi yapılmıştır. Hasan Refet Efendi mecliste oluşturulan bu komisyonlardan, Şer'îye, Evkaf, İrşad, Adalet, Milli Eğitim ve PTT komisyonlarına üye olarak seçilmiş ve bu komisyonlarda görev almıştır. Milletvekili bulunduğu sırada Antep mücadelesine bilfiil iştirak etmiştir (KSÜ, Kütüphane, HRE Evrakı, No: 324). Rusya'dan gelecek yetim çocukların yerleştirilmesi ve bakımı için 8 Nisan 1920 tarihinde teşekkül ettirilen heyet içerisinde görev aldı. Hasan Refet Efendi'nin kendi isteğiyle milletvekilliğinden istifa talebi üzerine BMM'in 11 Mayıs 1922 tarihli birleşiminde bu arzusu kabul edilmiştir (Çoker, 1995: 739). Milletvekilliğinden istifası üzerine 19 Nisan 1922'de Maraş Merkez Müftülüğü'ne atanmıştır. 1922-1929 yılları arasında bu görevi yerine getirmiştir. (Alparslan, Yakar, 2011: 98, 157-162).

Bu çalışmada kullanılan belgeler Hasan Refet Efendi'nin şahsi evrakıdır.² Hasan Refet Efendi'den günümüze intikal eden meclis belgeleri arasında; Maraş Mebusluğu için yapılan seçim sonuçları mazbatası, Meclis Azalığına mahsus hüviyet varakası, Rusya'dan gelecek çocukların i'aşe, yerleştirme ve bakımı için kurulan komisyonda görevlendirilmesi evrakı, tercüme-i hâl evrâkının kayıt ve sicil numarasın bulunduğu belge, Maraş Müftülüğü'ne tayin edildiğine dair belge, TBMM'inde Mebusluk yaptığına dair evrâk, TBMM'i tarafından yeşil şeritli bir kıt'a İstiklal Madalyası verildiğine dair belge yer almaktadır.

Bu çalışmada Hasan Refet Efendi'nin (1863- 1929) şahsi evrakı içinden çıkan, tercüme-i hal, ve memuriyet hayatına dair önemli belgeleri değerlendirilmek suretiyle Refet Efendinin yaşamına dair bilgiler verilmiştir.

Hasan Refet Efendi'nin (D. 1863 - Ö. 1929) Hayatı

Hasan Refet Efendi, 17 Haziran 1863 tarihinde, Çarşamba günü, Maraş'ın Ekmekçi Mahallesinde doğdu (Paköz, 2015: 68-85; Özalp, 1986: 18) Babası; ulemadan Maraş Alaâüddevle Camii (Yıldız, 2012: 76) Kebir İmamı İlyas Efendidir. Anası; Bursalı Fatma Pembe Hatundur (Şavkılı, 2000: 172, 233). Aile, İlyaszâde lakabıyla Maraş'ta meşhurdur. Hasan Refet Efendi'nin aile mesleği ulema olarak bilinir. Soy silsilesi âlimdir. Asıl adı Hasan olup, mahlası "Refet" tir.

²2014 yılında Hasan Refet Efendi'nin torunlarından Hasan Seçgin (1964d.) tarafından, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Kütüphanesine Hasan Refet Efendi'nin kitap ve evrakları bağışlanmıştır.

Hasan Refet Efendi'nin çocukluk döneminde Maraş'ta muntazam mektep bulunmadığından, Ekmekçi Mahallesi'ndeki Sıbyân Mektebinde ve babasından ilim tahsilini yapar. İlköğretim ve eğitimini kendi tabiriyle "mahallenin âdi mekâtib-i sıbyânında ve ale'l-ekser pederim nezdinde ulûm-i ibtidâiyyeyi okudum" (KSÜ Kütüphanesi HRE Evrakı No.1) diye ifade eder.

Nebeviye Medresesi Müderrisi olan babası İlyas Efendi'den ve Beyazıtlı Medresesi Müderrisi İsmail Efendi'den" (Şavkılı, 2000: 223) ve Maraş büyük Müftüsü olarak bilinen meşhur, Kanâdikırıkzâde Mustafa Efendi'den (Alparlan, Yakar, 2011: 47-48) "sarf nahiv, mantık, hadis, akâid, ma'ani, fıkıh, Tefsir ve hikmet" derslerini alır." Kur'an-ı Kerim hıfzını tamamlar (Alparlan, Yakar, 2011: 86). Derslerde Ma'ânî'ye³ kadar tedris ederek, ilim tahsilinin sonunda icazetini Kanâdikırıkzâde Mustafa Efendi'den alır. Lisan-ı Osmanî'de okur ve yazar. Kaideleri dâhilinde Arapça ve Farsî lisanına aşinadır (Alparlan, Yakar, 2011: 157-162).

Memuriyet hayatına 22 yaşında, 13 Haziran 1885 tarihinde, Adana Vilayeti Cebel-i Bereket Sancağı'nda (Osmaniye) ambar memuru olarak göreve başlar. Memuriyete açıktan ataması yapılır. Bu memurluğu sırasında aylık 400 kuruş maaş alır. Ambar memurluğu görevi, aynı senenin 12 Kânunusani (Ocak) 1885 tarihine kadar sürer. 7 ay 27 gün bu görevde kalır. Cebel-i Bereket A'sâr ve Ağnâm İdâresi ve Mahalli Meclis İdâresi Heyeti tarafından yapmış olduğu hizmetleri tasdik olunarak berâat-i zimmet mazbatası verilir. Cebel-i Bereket Sancağı'ndaki görevi sona eren Hasan Refet Efendi, memleketi Maraş'a döner.

25 Teşrin-i evvel (Ekim)1896 tarihinde münhal bulunan Maraş Evkâf Müdüriyeti vekâletine ta'yin kılınır. Evkâf Müdüriyeti vekâleti görevinde, 2 ay 27 gün kaldığı bu görevinden 1 Şubat 1897 tarihinde istifa eder. Buradaki görevi sırasında aylık olarak 250 kuruş maaş alır. Bu konuda kendisi "*şehrîsi iki yüz elli guruş hisâbıyla müdüriyeti mezkûreye mahsus olan beş yüz guruş maâşın nisfını istifa eyledim*" der. Bu müdüriyet vekâleti içinde Maraş Meclis İdaresince Berâat Mazbatası verilir.

1908 senesinde Maraş Masârif Komisyonu, 1909 ve 1910 seneleri asker alma komisyonlarında fahri azalıkta bulunur. 1909 senesinde Maraş Meclis-i Umûmi Azalığı'na seçilir. 18 Kanûnuevvel (Aralık) 1909 tarihinde Halep Vilayetinde 40 gün süreyle görevlendirilir. Bu görev sırasında 32 günlük ihtiyaçları için 16 Osmanlı lirası ve 210 kuruş yol masrafı (harc-ı rah) alır.

21 Mart 1910 tarihinde Maraş Eytam Müdüriyetine tayin olunur. Bu görevde 500 kuruş maaş alır. 14 Teşrinievvel (Ekim) 1919 tarihinde maaşı 150 kuruş zam

³Maâni:manalar, ilm-i Maâni: Lûgat ve sintaks konularıyla, sözün amaca uygunluğundan sözedilen ilim.(Develioğlu, 1993: 557).

ile 650 kuruş olur. Maraş Eytam Müdürlüğü görevi, BMM tarafından, Maraş Mebusu seçilinceye kadar devam eder. Eytam Müdürlüğü görevinden 22 Nisan 1920 tarihinde istifa eder. Bu görevde 10 sene 1 ay kalır. Bu görevi esnasında toplam 80.152 kuruş maaş eline geçer.

Hasan Refet Efendi, mebusluk öncesi için “rütbe ve nişanım yoktur” der. Memuriyet dışında açıkta kaldığı süre içinde maaş almaz. Görevi sırasında maaş konusundaki hassasiyeti dolayısıyla, herhangi bir soruşturma ve mahkeme durumu vuku bulmaz (KSÜ Kütüphanesi, HRE Evrakı, No.1).

Bir taraftan vaizlik ve müderrislik yapan Hasan Refet Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maraş'ta teşkilatlanmasında kurucu başkan olarak görev yapar. Maraş'ın Fransızlar tarafından işgali aşamasında, Maraş Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin ikinci başkanlığını yapmıştır. Şehrin savunmasında diğer din âlimleri gibi görev almıştır. Maraş'ın savunması için gerekli mahalli teşkilatlanma, (Özalp, 1984: 81, 84; Çelik, 1999: 79-117) para, silah, cephane vb. konularda ne gerekiyorsa usanmadan, korkmadan, fedakârane hizmetini yerine getirmiştir. Mebus olduğu dönemde de Antep mücadelesine bilfiil iştirak etmiştir (Sandaloğlu, 2009: 145; Çelik, 2005: 722).

28 Mart 1920 tarihinde Maraş mebusluğuna seçilen Hasan Refet Efendi, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunur. Mazbatasını BMM'nin 24 Nisan 1920 tarihli genel toplantısında kabul edilmiş ve mebusluğu tasdik olunmuştur (KSÜ Kütüphanesi, HRE TBMM Evrakı No. 6).

BMM'inde oluşturulan şer'îye-evkaf, irşad, adalet, millî eğitim ve PTT komisyonlarında görev almıştır. Rusya'dan gelecek yetim çocukların yerleştirilmesi ve bakımı için 8 Nisan 1920 tarihinde teşekkül ettirilen heyet içerisinde görev aldı. 19 Nisan 1922'de Maraş Müftüsü olarak tayin edilmesi sebebiyle iki memuriyet bir arada olmayacağı için müftülüğü tercih) etmiştir (KSÜ Kütüphanesi, HRE Evrakı No.1). Bu durum üzerine 11 Mayıs 1922 tarihinde Milletvekilliğinden istifa başvurusu BMM'i tarafından onaylanmıştır. 2 yıl 17 gün BMM azalığında bulunduğu kendisine verilen evrakla tasdik olunmuştur (Özalp, 1984:78; Şavkılı, 2000: 173).

TBMM tarafından 24 Ekim 1923 tarihinde birinci devre Maraş Mebusu Refet Efendi'ye bir kıt'a yeşil şeritli İstiklâl Madalyası verilmesine karar verilmiştir. Hasan Refet Efendi, ilim, şiir ve edebiyata düşkündür, çok zeki ve çalışkan bir kişiliğe sahiptir. Konuşurken, anlatırken araya fıkra ve hikâye yerleştirir. Kelâm ilminde, şer'î ilimler de ve münazara alanındaengin bilgi sahibidir (Alparslan-Yakar, 2011: 88). Maraş müftülüğü sırasında camilerde halkın irşadı için vaaz ve nasihatlerin yanı sıra, Maraş ve civar vilayetlerde asayiş tehdit eden hadiselerin sona erdirilmesinde, bilfiil hizmet etmiştir. Bu hizmeti Maraş Vilâyeti Makamı ve Dâhiliye Vekâletince takdir edilmiştir (Şavkılı, 2000: 172).

11 Mayıs 1922 tarihinde başladığı Maraş müftülük görevi vefatı olan 7 Haziran 1929 tarihine kadar devam eden Hasan Refet Efendi, bu görevde 7 yıl 25 gün hizmet etmiştir. Hasan Refet Efendi yaptığı evlilikten yedi çocuk sahibi olmuştur. Bir din âlimi olarak Arapça ve Farsça dillerine vukufiyeti vardır. Lakapları İlyaszâde olarak bilinen bu aile soyadı kanunundan sonra Seçgin⁴ soyadını almıştır.

Maraş Milli Mücadelesinde Hasan Refet Efendi

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti fiilen dağılma aşamasına gelmiştir. Osmanlı Devleti topraklarını Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereği işgale başlayan emperyalist güçler, antlaşmanın 7. maddesini gerekçe göstererek ülke topraklarını işgal etmeye başladılar. Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra Adana, Maraş, Urfa, Antep ve Antakya yöresi İngilizler tarafından işgal edildi (Türk İstiklal Harbi, IV. C, Güney Cephesi, 1966: 3; Gotthart, 1970: 6).

16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan Skyes-Picot Antlaşması'na göre Antep, Urfa, Maraş ve Musul bölgesi Fransızlara bırakılmıştır. Fakat Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra bu bölgeler İngilizlerin kontrolüne geçmiştir. İngilizlerin bu bölgede Fransızlardan daha erken davranmalarının en önemli sebebi Fransızlara karşı bir pazarlık durumu oluşturmak amacıyla petrol alanı olarak bilinen Musul Vilayeti'nin yanısıra Cerablus, Birecik, Kilis, Urfa, Ayıntap ve Maraş'ın da işgal edilme planları yapılmıştır (Türk İstiklal Harbi 1, 1999: 105).

İngilizler hazırladıkları bu plana göre işgal hareketine başlayacaklardır. İngiliz işgal hareketinin başlamasından sonra bu haberlerin Maraş ve çevresinde duyulması üzerine Maraş halkı İngilizler bölgeye gelmeden önce bazı tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Öncelikle işgal kuvvetlerinin bölgeye intikal edecekleri güzergâh olan Antep-Maraş yolu üzerindeki Aksu Köprüsü'nü yıkarak İngilizlerin şehre gelişlerini engellemeye çalışmışlardır (Bağdatlılar, 1974: 25-26; Özalp, 1984: 17). Antep'ten hareket eden 600 kişilik İngiliz askerî birliği Türk tarafınca alınmış olan önlemlere rağmen yürüyüşüne devam etmiş daha önce yıkılan köprüyü yeniden kullanılır hale getirmiş ve Maraş istikametinde yoluna devam etmiştir. 22 Şubat 1919 tarihinde Maraş'a gelerek şehri işgal etmişlerdir. İngiliz kuvvetleri Albay Philip Marx Andriyo komutasındaki bir Hint süvari alayından oluşmaktadır. Bu kuvveler içerisinde yer alan bir kısım subay ve erler Müslümandır (Karadağ, 1943: 5; Kurtaran, Hizmet Gazetesi, 15. 5. 1957, nr. 34; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 17; Bağdatlılar, 1974: 24; Sertoğlu, 19 Mart 1970: S. 3025) (Akbrıyık, 1999: 6).

⁴Hasan Seçgin (1964)Aile soyadı Seçgin şeklinde nüfus kayıtlarına geçmiştir. Şehven bazı kaynaklar Seçkin yazmaktadır.

İngilizlerin Maraş'ı işgali altındaki asıl sebep Musul'u alabilmektir. Bu amaçları doğrultusunda İngilizler Fransızların dikkatini Arap ülkelerine doğru yönlendirirken, Maraş bölgesinde rahatça hareket edebileceklerdi (Şıvgın, 1988: 485-486).

Maraş'ı işgal eden İngiliz kuvvetleri askeri kışlaya geldiklerinde, Teğmen Cemal'in maiyetindeki müfreze tarafından karşılanmış ve kışlaya girişlerine mani olunmuştur. Bunun üzerine işgal güçleri Türk askerinin bu tavrı karşısında Amerikan Koleji'ne gelmişler ve karargâhlarını burada kurmuşlardır. Bir kısım İngiliz askerleri de farklı yerlere yerleşmişlerdir. Gayri Müslimlere ait kiliseler ve diğer binalar işgal kuvvetlerinin ikametgâhına ayrılmıştır. Bunların başında Ermeni ve Katolik Kiliseleri, Abarabaşı Kilisesi ve Alman Çiftliği binaları gelmektedir (Akbiyık, 1999: 6-9).

İngiliz kuvvetlerinin Maraş'ı işgal hareketi sırasında bölgedeki Ermeniler büyük bir coşku ve sevinç içerisinde olmuşlardır. Yıllarca bölgede barış ve huzur içerisinde yaşayan ancak daha sonra emperyalist devletlerin tahrik ve kışkırtmaları ile isyan hareketlerine kalkışan ve bunu da uzun bir süredir devam ettiren Ermeniler mütareke sonrası başlayan işgalleri ve işgalci devletleri desteklemişlerdir. Nitekim Maraş'ta yaşayan ve bir kısmı tehcir sonrası bölgeye yeniden gelen Ermeniler ve Ermeni din adamları büyük bir karşılama töreni hazırlayarak İngilizleri bayraklarla ve çalgın gösterilerle karşılamışlardır. Maraş'ı işgal eden İngiliz işgal kuvvetlerinden bir subay Mutasarrıf Ata Bey'i görüşme yapmak için makamına davet etmiştir. Yapılan bu görüşmede İngiliz Subay Mondros Antlaşması'na dayanarak şehri işgal ettiklerini ifade etmiştir (Yavuz, 2003: 23). Bunun üzerine Mutasarrıf Ata Bey ise şehirde asayiş ve güvenliği tehdit eden bir durumun olmadığını ve kendilerini işgalci sıfatı ile değil ancak misafir olarak kabul edebileceklerini söylemiştir (Karadağ, 2008: 14; ATASE, (İSH- 3A), Sıra No: 1680, Kutu No: 79, Gömlek No: 28, s.1). Maraş'ta yaşayan Ermeniler İngiliz işgalinden oldukça memnun görünüyorlardı. Ayrıca daha önce göçe tabi tutulmuş olan Ermeniler de, İngilizlerin bölgeyi işgali ile birlikte Maraş'a tekrar gelmeye başlamışlardı (Kutlusoy, 1960: 7-8; Akbiyık, 1999: 12; Osmanlı Belgelerinde Ermeni- Fransız İlişkileri (1918-1919), 2002: 139-141).

İngilizlerden gerek maddi gerekse manevi güç alan Ermeniler Maraş'ın işgal edilmesinden sonra faaliyete geçerek Türklere karşı çeşitli entrika, yalan ve iftiralara başlamışlardı. İşgalden sonra çok geçmeden şehirde vaziyet gerginleşmiştir. Bunun üzerine Max Andriyo bir takım mühim meselelerin görüşülmesi için Maraş ileri gelenlerinden bazılarının Amerikan Koleji'nde toplanmalarını istemiştir. Toplam yedi kişiden meydana gelen şahısların hepsi de Maraş'ın ileri gelen âlim kişilerden, Maraş Müftüsü Tekerekzâde Hacı Mehmet Tevfik Efendi, Müderris Dayızade Hacı Mehmet Emin Efendi, Eytam Müdürü Müderris İlyas Efendizâde Hasan Refet Hoca, ulemeden Karaküçükzâde Keskin

Hacı Mehmet Efendi, Liva Müderrisi Seyithanzâde Osman Efendi, Müderris Leblebicizâde Hafız Ali Efendi, Emir Abdülcélizâde Şeyh Ali Sezai Efendi idiler (Karadağ, 1943:7; Akbıyık, 1999: 24).

İngiliz işgal kuvvetleri ile yapılan bu görüşmelerin bölgede asayiş ve güvenliğin sağlanması açısından çok önemli fayda sağladığı görülmüştür. Nitekim bölgedeki Ermenilerin İngilizleri etkilemek yönündeki girişimleri de engellenmiş oldu. İngiliz işgal kuvvetleri içerisinde Hintli Müslüman askerlerin olması kısa zamanda bunların yerli halkla iyi ilişkiler kurmasını sağladı. Ayrıca Yüzbaşı Hasan Rüfai Efendinin Şeyh Ali Sezai Efendi ile kurduğu dostluk münasebeti ve bir aracı rol üstlenmesi ilişkilerin daha sağlıklı işlenmesini sağlamıştır. (Akbıyık, 1999: 14-15). Nitekim Ermenilerin kesilmeyen başvurularını, işgal kuvvetlerinin siyasi işlerinden sorumlu subayı Mısırlı Hasan Rufai, İngilizlerin emniyet ve asayişini temin için bölgeye geldiklerini dolayısıyla. Ermenilerin müracaat yerinin hükümet daireleri olduğunu ve bu konuda İngiliz işgal kuvvetlerinin bu şikâyetlere cevap vermeyeceğini belirtmiştir (Akbıyık, 1999: 19,25-27; Saral, 1970: 154-155; Özalp, 1986: 27). Böylelikle Ermeniler Müslüman Türkler hakkındaki yalan iddia ve beyanlarının önüne geçilmiş ve artık İngilizler, bu Ermeni tahrik ve kışkırtmalarına kanmamaya başlamışlardır. Dolayısıyla Maraş'ı sekiz ay işgalleri altında bulunduran İngilizler bu süre içerisinde halkın milli ve manevi hassasiyetlerine dikkat ederek halkla barışık olmayı tercih etmişlerdir. İşgalin ilk gününden itibaren gösterdikleri tavırlarında hep bu hava hâkim olmuştur.

Maraş'ın İngilizler tarafından işgalinden sonra izledikleri politika durum ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Büyük sömürgelere sahip olan ve uzun yıllar bu sömürgelerde hâkimiyet süren İngilizlerin deneyim ve tecrübeleri işgal altında tuttıkları yerlerde istikrarlı bir düzenin kurulmasını da kolaylaştırmıştır. Mütarekenin hemen sonrasında İngilizlerin daha önceki anlaşmaları ihlal ederek Güney bölgesini de işgal etmesi aslında İngilizlerin daha sonra uygulayacakları planın ilk adımını oluşturmuştur. Esasında Filistin ve Musul'u isteyen İngilizler, bu bölgede kalıcı değillerdi. İşgal edilen başta Maraş olmak üzere güneydeki diğer şehirleri Fransızlara karşı bir pazarlık konusu olarak öne süreceklerdi. Bu planı adım adım uygulamaya çalışan İngilizlerin bu planın uygulanmasını engelleyen bir krizin çıkmasına tahammülleri yoktu. Dolayısıyla Maraş'ta çok stratejik hareket ederek mahallî hükümetlerle karşı karşıya gelmemeye çalışmışlar özellikle Ermenilerin tahrik ve kışkırtmaları karşısında daha aklı-selim hareket ederek bölgenin hassasiyetlerine de dikkat ederek yerel yönetimle uyumlu ve istikrarlı bir ilişki içinde olmuşlardır. İngilizlerin bu ince siyasetleri ve uygulamaları bölgede büyük faciaların yaşanmasının önünü almıştır ve işgal sürecinin daha az tahribatla sonuçlanmasını sağlamıştır (Akbıyık, 1999: 46; Türkkorur, 1984: 7).

İngiltere, I. Dünya Savaşı başladıktan sonra sykes-picot antlaşmasıyla Fransa'ya vermiş olduğu Musul'u geri alabilmek için belirlediği planı işgalden bir süre sonra tatbik sahasına koymak için harekete geçti. Önce Maraş, Antep ve Urfa'yı bir an evvel Fransızlara devredilecekti. Ancak bu süreçte Fransızlar bir süre bu bölgede oyalanacak ve Arap toprakları üzerindeki dikkatleri dağıtılmış olacaktı (Akbiyık, 1999: 50; Kundakçı, 2001: 123; Dümer, 1972: 381).

İngiliz diplomasisinin yoğun uğraşları sonunda Fransız ikna edildi. Böylece İngiliz ve Fransızlar arasında 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi gerçekleşti. Bu antlaşma çerçevesinde Maraş, Antep, Urfa şehirleri İngilizler tarafından boşaltılarak Fransızlara bırakılırken (Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, 2009: 60; Özalp, 1984: 40; Ünalp, 2018: 214) Musul İngiltere'ye devredilecekti (Akbiyık, 1999: 46-47). İngilizler bu yapılan anlaşma ile 1 Kasım 1919'da Maraş'tan çekildiler (Günay, 2019: 54). Böylece İngilizlerin bölge ile ilgili kurguladıkları plan kendilerinin istedikleri şekilde uygulanmış oluyordu. Bu tarihten itibaren Maraş, Antep ve Urfa ile birlikte tümüyle Fransız işgali altına girmiştir (Yavuz, 1994:8).

Mustafa Kemal, İngilizlerin ardından Maraş'ı Fransızların işgal edeceğini tahmin ederek, 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey'e bu konuyla ilgili 26 Ekim 1919 tarihinde bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta Urfa, Antep ve Maraş halkının Fransız işgaline karşı temkinli davranıp maneviyatlarını yüksek tutmalarını ve derhal harekete geçmeleri konusunda talimatta bulunmuştur (Şıvgın, 1988: 487; Eyicil, 2000: 47). Ayrıca işgali protesto etmek amacıyla yurt çapında 29 Ekim 1919 tarihinde bir tamim yayımlayarak; *Suriye İtilafnamesi'nin haksız bir anlaşma olduğunu, Türk milletinin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde hukukunu müdafaa konusundaki azmini ilan ettiğini, milletin bu gibi oldubittilere boyun eğmeyeceğini* ifade etti (Arsan, 1964: 120).

Fransız öncü kuvvetleri İngilizler ile yapılan anlaşma sonrasında 29 Ekim 1919 tarihinde Çarşamba günü Yüzbaşı Julie komutasında Maraş'a geldi (Karadağ, 1994: 17; Bağdatlılar, 1974: 45; Akbiyık, 1999: 75). Bir gün sonra 30 Ekim Perşembe günü de ilk öncü kuvvetlerden sonra asıl kuvvetler Fransız Yüzbaşı Fouquet komutasında 412. Alaydan yarım bölük, Ermeni Millî Alayı'nın 1. Taburu ve 1 sipahi takımı ile Maraş'ı işgal etmeye başladılar. İşgal kuvvetlerinin sayısı 400 Ermeni, 1000 Fransız ve 50 Cezayirli süvariden ibaretti⁵ (Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, 2009: 65; Bağdatlıoğlu, 1974: 41; Selek, 1982: 533; Akbiyık, 1999: 71; Saral, 1970: 157). Fransızlar, ilk olarak İngilizlerin işgal etmiş olduğu Kışla ve Amerikan Kolejini ele geçirdi. Daha sonra halkın muhtemel karşı koymasını önlemek amacıyla şehrin ortasında bulunan ve

⁵Bağdatlıoğlu; s.41'de bu rakam 1000 Fransız ve 500 Cezayirli olarak verilmektedir (Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, s.65)

hâkim yerlerden biri olan Abarabaşı ve Ermeni Katolik Kilisesine yerleştiler. Şehrin doğusunda bulunan Alman Eytam Hanesini (yetimhanesi), biraz dışında olan Alman Çiftliğini, batısında bulunan Tekke Kilisesini, güneyinde yer alan çarşıdaki hanları ve sonunda kaleyi işgal ettiler (Eyicil, 2005: 50).

Fransız işgalinin başlamasından Maraş halkı önemli ölçüde rahatsızdı. Zira Fransız işgal kuvvetlerinin daha önce işgal ettikleri bölgelerdeki uygulamalarının şehir halkı tarafından duyulması bu endişeleri daha da arttırmıştı. İşgalden bir süre sonra bu endişelenmenin boşuna olmadığı ortaya çıktı. Nitekim Ermenilerin, Fransız işgalcilerinden aldığı destekle daha saldırgan bir havaya girmesi, Türklerin ise kendi yurtlarını koruma kaygısına düşmesi bazı olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İşgalden birkaç gün sonra, yani 31 Ekim 1919 tarihinde Sütçü İmam Olayı meydana gelmiştir (Özalp, 1984: 43-45; Saral, 1970: 159-160; Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, 2009: 67; Bağdatlılar, 1974: 47). Bu olayda sarhoş olarak taşkın hareketler sergileyen Fransız üniformalı Ermeni askerleri Türk kadınlarını taciz etmişler, dinî ve geleneksel değerlere saygısızlık göstermişlerdir. Bununla da yetinmeyip kendilerini Maraş'ın hâkimleri gibi görmeye başlamışlardır. Bu durum Türklerin öfke ve nefretine yol açmış, çıkan kargaşada Çakmakçı Said adında bir Türk, Ermeni kurşunları ile yaralanmış, bir Ermeni askeri de Sütçü İmam'ın tabancasından çıkan kurşunlarla ölmüştür (Akbiyık, 1999: 124-126; Özalp, 1984: 43-45; Saral, 1970: 159-160; Bağdatlılar, 1974: 48). Bu olaydan sonra Ermeniler daha da taşkınlıklarını arttırmışlar ve Müslüman Türklere yönelik birçok tecavüz ve katliamlara girişmişlerdir.

Sütçü İmam hadisesi ve onu takip eden olaylar üzerine, Antep'te bulunan Fransız Kuvvetleri Kumandanlığına 2 Kasım 1919'da bir protesto telgrafi çeken Maraş ileri gelenleri, sekiz aylık İngiliz işgalinden sonra memleketin Fransızların eline geçtiğini, İngilizlerin işgalleri esnasında milletin hislerini ve dinî görüşlerini rencide edecek hiçbir olaya meydan vermediklerini, fakat çoğunluğunu Adana ve çevresi Ermenilerinin teşkil ettiği Fransız kuvvetlerinin Maraş'a geldiklerinin ertesi günü Türkler aleyhinde faaliyetlere başladıklarını ve bunların polis raporları ile sabit olduğunu belirterek Türklere karşı yapılan tecavüzlerin önlenmesini istemişlerdir. Maraş'ta birbirini takip eden olaylar ve Maraş ileri gelenlerinin protestolarının yoğunluk kazanması üzerine, Fransızlar Cebel-i Bereket (Osmaniye) Askerî Valisi Yüzbaşı Andre'yi Maraş'a göndermeye karar vermişlerdir (Bağdatlılar, 1974: 58; Kurtaran, 1957; Tefrika nr. 28-29; Kutlusoy, 1960: Sayı 23:11; BOA. HR. SYS. 2543-2/13-16; Akbiyık, 1999: 132; Kerr, 1973: 105-106).

Yüzbaşı Andre 27 Kasım 1919 günü Maraş'ın ileri gelenleri ile bir görüşme yapmak için Abdülkadir Paşa Konağı'na davet etmiştir. Ancak toplantıya çağrılan kişiler konuyu istişare ettikten sonra bunun millet ve memleket için zararlı

olacağını düşünerek böyle bir toplantıya gitmemişlerdir. (Gönen, 2005: 108; Kurtaran, 1957: Tefrika nr. 30; Akbıyık, 1999: 136; Bağdatlılar, 1974: 56; Özalp, 1984: 53).

Agop Hırlakyanın Andreyi konağına daveti üzerine tertip edilen baloda Hovsep'in kızı Helana'ya Andre tarafından yapılan dans teklifi üzerine Helena'nın *bu memlekette kendini hür hissetmediğini kalede Türk bayrağı dalgalandıkça bu dans teklifini kabul edemeyeceğini* söylemesinden sonra Andre büyük bir kızgınlıkla kaledeki Türk bayrağının indirilme talimatını vermiştir. Andre'nin talimatı üzerine Maraş Kalesi'ndeki Türk bayrağı indirilmiştir (Bağdatlılar, 1974: 56; Kurtaran, 1957: Tefrika nr. 30; Kerr, 1973: 70; Gönen, 2005: 106).

Kısaküreklerden Halil Ağa'nın oğlu Mehmet Ali, Maraş kalesinden Türk bayrağının indirilmiş olduğunu hasta yatağında pencereden görmüş ve bu durumdan derin üzüntü duymuştur. Bu halet-i ruhiye içerisinde hissiyatını dile getirmek, vatan ve milletin selameti ile durumun vahametini ortaya koymak ve halkı uyandırmak adına bir beyanname kaleme almıştır. Hazırlanan bu beyannameyi oğlu Şahabeddin vasıtasıyla Ulu Camii başta olmak üzere bazı önemli camilere bıraktırmıştır (Karadağ, 1943: 15; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 25; Kutlusoy, 1960 Sayı 23: 12; Kerr, 1973: 71; Kurtaran, 1957: Tefrika nr. 31). Namaz öncesi cemaat bir araya gelerek içlerinden bazıları, bayrağın indirilmesinin burada hâkimiyetin kalmadığının bir delili olduğunu söylediler (Bağdatlılar, 1974: 60). Cami cemaati de bu kızgınlık içerisinde camiye girmiş, ezan okunmuş, sünnet namazı kılınmış ve hatip hutbeye başlamıştır. Bu sırada dışardan: "Bayraksız namaz kılınmaz" sesleri duyulmuştur. Bunun üzerine minberde bulunan Ulu Cami İmamı Rıdvan Hoca da cemaatin doğru söylediğini, hürriyeti elinden alınan bir milletin cuma namazı kılmasının dinen caiz olmadığını ifade etmiştir (Karadağ, 1943: 16; Bağdatlılar, 1974: 60; Oğuzcan, 1966: 13; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 26; Sertoğlu, 1970: nr. 3086; Kutlusoy, 1960 Sayı 23:12; Akbıyık, 1999: 139).

Bunun üzerine, cemaat, minberdeki sancağı alarak dışarıya çıkmış ve kaleye doğru hareket etmiştir. Halk kaleye doğru yürüdükçe, kalabalık gittikçe büyümüştür. Kalenin kapıları Fransız kuvvetleri tarafından kapatılmasına rağmen, halk kale duvarını tırmanıp içeri girip kapıları açmıştır. Fransız askerlerinin çarpışmayı göze alamayarak kalenin arka kapısından kaçmışlardır. Bunun üzerine kaleyi ele geçiren Maraşlı çeteler güvenliği sağlamışlar ve yere atılan al bayrak alınarak Onbaşı Zalhocaoğlu Osman (Osman Erşan) tarafından kale burcuna dikilmiştir. (Özalp, 1984: 54; Türkkorur, 1984: 10; Akbıyık, 1999: 138; Özbaş, 2009; Bağdatlılar, 1974: 59-60; Karadağ, 1943: 16-17; Karadağ, 1994: 18-19; Çoğalan-Kurtaran, 1963:27; BOA. HR. SYS. 2543-7/33,34; HR. SYS. 2543-2/36; Kerr, 1973:71).

29 Kasım 1919 Cumartesi günü, daha önce yapılması gündeme gelen ancak yapılamayan toplantının yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak yaşanan bayrak olayından sonra Yüzbaşı Andre'nin olay günkü mülayim hali kalmamıştı. Bu sebeple Mutasarrıfın toplantıya birlikte gitme teklifini kabul etmediği gibi toplantıya katılacakların kendi yanına gelmelerini istedi. Bunun üzerine Maraş ileri gelenleri Terzi Karabet'in evine gittiler. Bu toplantıda Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü Bey ile Jandarma kumandanı Sıtkı, Dört Yol Müftüsü Mustafa Remzi, Osmaniye ileri gelenlerinden Hacı Hüseyin, Çaloğlu Hacı Ahmet yer alırken şehrin ileri gelenlerinden Jandarma kumandanı İsmail Hakkı, Komiser Cemil, Bayındırlık başmühendisi Abdüllatif, Bayezitzade Abdücadir Paşa ve kardeşi Mehmet Rüştü, Yaver ve Osman Beyler ile bazı kimselerde bu salonda yer almışlardı. Bunların yanı sıra Maraş kadısı Elbistanlı Mehmet Fevzi, Müftü Hacı Mehmet, ülemadan *Hasan Refet*, Dayızade Mehmet Emin, Karaküçükzade Hacı Mustafa, Dedezaade Mehmet Hilmi, kardeşi İbrahim, Çukadarzade Hacı Mustafa ve Hacı Mehmet, Kocabaşzadelerden Hacı Ahmet ve Naci, Kiliszade Nedim, Belediye Reisi Bekir Sıtkı ve Bayezitzade Şükrü Beyler'de katıldı. (Özalp, 1986: 29; Karadağ: 1994: 18; Bağdatlılar, 1974: 65; Akbıyık, 1999: 145).

Toplantıda Yüzbaşı Andre, bir konuşma yaptı. Bu konuşmada: “*Ben memleketin tumarına, ahalinin refah ve mutluluğuna çalışıp hakkınızda lütufla muamele edecektim. Dünkü gün kuvve-i işgaliyem aleyhine kıyamda bulundunuz. Ben isteseydim, bayrak için kaleye hücum eden ahaliyi makineli tüfek ateşine tuttururdum. Binlerce adam ölür ve yaralanırdı...*” diyerek tehdit içeren sözler sarf etmiştir (Özalp, 1986: 629; Karadağ: 1994: 21; Bağdatlılar, 1974: 66; Akbıyık, 1999: 146). Bunun üzerine orada bulunan Şeyh Ali Sezai Efendi'nin yaptığı konuşmasının son bölümünde bütün bu olanların müsebbibinin işgal güçleri olduğunu ve özellikle “*...Fransız işgal kuvvetleri tarafından Ermenilere cesaret verilip çeşitli cinayetlere sebep olunduğu ve Cuma günü bayrağın indirilmesinin milletin galeyana gelmesine yol açtığını*” dile getirmiştir (Akbıyık, 1999: 147).

Bu yaşanan olaylardan sonra Andre, Antep'teki Yarıbay Fly Saint Marie'ye Maraş'taki durumun hassasiyetini bildirerek 300 kişilik bir takviye kuvvetinin gönderilmesini istedi. Yarıbay Maraş'taki bu durumdan büyük bir endişeye kapıldı. İlk anda Maraş'a herhangi bir kuvvet göndererek karargâhını zayıflatmak istemiyordu. Bu sebeple Yüzbaşı Andre'yi rapor vermek üzere Antep'e çağırdı ve Andre 3 Aralık günü Antep'e hareket etti. Andre'nin oradan da konuyu genel vali Bremond'a bildirmek üzere Adana'ya gitmiştir (Karadağ, 1974: 21; Gönen, 2005: 114; Bağdatlılar, 1974: 74). Andre'nin bu başarısızlığı ve yanlış tutumları nedeni ile görevinden alındı ve bir daha Maraş'a gönderilmedi. Andre'nin görevden alınmasından sonra yerine Yüzbaşı Morbieu kumandan tayin edilmiştir (Akbıyık:1999:149).

Maraş bölgesindeki bu hassas gelişmeler üzerine Fransızların 315. Piyade kumandanı General Querette 6 Aralık 1919'da Antep'e gelerek, Maraş, Antep ve Urfa vilayetlerini içine alan Doğu Bölgesi Kumandanlığını üstlenmiştir. General Querette, Maraş'taki bayrak hadisesi üzerine Maraş'ta Türkler lehine gelişen vaziyeti değiştirip Fransızların durumunu düzeltmek gayesiyle 15 Aralık 1919 tarihinde Albay Flye Saint Marie ile Maraş'a geldi (BOA. HR. SYS. 2543-5/6; Karadağ, 1943: 27; Bağdatlılar, 1974: 75). O, şehrin ileri gelenlerini karargâhına davet ederek bir toplantı yapmıştır. Toplantıda Maraş, Antep ve Urfa sancaklarında asayişin teminine memur edildiğini, Fransa Devleti'nin birçok sömürgesinin olduğunu ve bu sebeple de araziye ihtiyacı olmadığını, Osmanlı Devleti ile birlikte yollar yapacaklarını ve memurların maaşlarını arttıracaklarını ifade ederek, Fransızlardan korkacak bir durum olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ali Sezai Bey, memleketin asayişinin yerinde olduğunu, Fransızların askerlerini çoğaltmasının Türkleri korkuttuğunu, maaşların azlığı veya çokluğundan kimsenin şikâyet etmediğini, Maraş'ın Adana'ya dâhil olmadığını ve Hükümetin adaleti uyguladığını söylemiştir. Uzun süren münakaşalar sonucunda, sulh neticelenene kadar İngiliz kuvvetlerinin tatbik ettikleri vaziyet ve harekettten başka bir duruma izin verilmeyeceğine karar verilmiştir (Karadağ, 1943: 28; Kutlusoy, 1960 Sayı 24: 11).

Diğer taraftan General Querette'in Maraş'a silah ve asker sevk edeceğini söylemesi de halkı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine, Evliya Efendi'nin gayretleri sonucunda 447 imzalı bir protestoname hazırlanarak 17 Aralık 1919 tarihinde Maraş Mutasarrıflığına verilmiştir ve 21 Aralık'ta da mutasarrıflıktan General Querette'e gönderilmiştir (Ermeni-Fransız İlişkileri..., C.II, 2002: 219-220; Karadağ, 1994: 28-31; Akbıyık, 1999: 150-154). Bu beyannamede kısaca "...*Altı buçuk asırlık tarihe sahip bir devletin kıymetli bir parçası olan ve yüzde doksanını Türklerin teşkil ettiği Maraş'ı, anavatanından ayırmak maksadı güdüldüğü bu duruma Maraş halkının sessiz kalamayacağı aksi takdirde ortaya çıkacak hadiselerden mesuliyet kabul edilmeyeceği...*" hususlarına yer verilmiştir (Karadağ, 1943: 29-31; Bağdatlılar, 1974: 75-76; Özalp, 1984: 96-97; Kutlusoy, 1960: Sayı 24: 11). Diğer taraftan, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Adana, Maraş, Antep ve Urfa vilayetlerinin Anadolu'dan ayrılmak istenilmesi karşısında hareketsiz kalması mümkün değildi. Bu amaçla, düşmana karşı koymak için 3, 12, 13, 15 ve 20. kolordular kendi komuta sahalarında milli teşkilatın kurulmasına yardımcı olacaklardı (Akbıyık, 1999: 158;. ATASE, Kİ. 325, D. 15, F. 11; Kİ. 259, D. 23, F. 1-1, 1-16, F. 2, F. 3).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Güney Cephesi ile ilgili olarak bir takım kararlar almıştır. Önce işgal bölgesi üçe ayrılmıştır. Maraş vilayetinin dâhil olduğu ikinci bölgenin idaresi Sivas'ta bulunan 3. Kolorduya bırakılmıştır (Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C.IV, 2009: 66; Akbıyık, 1987: 227).

Fransız işgaline karşı teşkilat kurma fikri ilk defa, Dr. Mustafa tarafından teklif edilmişti. Daha Fransızların Maraş'a gelmelerinden bir iki gün önce Ulu Camii'nde ikinci namazından sonra bir konuşma yapan Dr. Mustafa, konuşmasında Fransızların yakında geleceğini ve Maraş'ta da Adana gibi çeşitli işkencelerde bulunacaklarını anlatmış, halkı silahlanmaya ve karşı koymaya davet etmişti. Ancak o gün için bu öneri gerçekleşmemişti. Nihayet milli teşkilat kurma faaliyetleri bayrak hadisesinden sonra hız kazanmıştı (Karadağ, 1943:23; Bağdatlılar, 1974: 68; Kutlusoy, 1960 Sayı 24: 10).

Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için ilk toplantının bayrak hadisesinden sonra Çiçekli Camii İmamı Veziroğlu Mehmet (Vezir Hoca) Bey'in evinde yapılmıştır. Toplantıda güvenilir bazı kişileri bu teşebbüsten haberdar etmek üzere bir heyet seçilmiştir. Heyet, İlyas Efendizâde Refet Hoca başkanlığında Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Kocabaşzâde Arif Bey, Hacı Naci Efendi, Hacı Ahmet Efendi, Şişmanzâde Arif Bey, Dedezâde Mehmet Bey, Beşan Beyzade Hacı Nuri Efendi, Hancızâde Hafız Ali Efendi ve Mühendis Abdülatif Bey'den meydana geliyordu. İkinci toplantı iki gün sonra Veli Efendi oğlu Ziya Bey'in evinde yapılmıştır. Ancak güvenilir olmayan bazı kişilerin toplantıya gelmesi üzerine teşkilat meseleleri konuşulmadan toplantıya son verilmiştir. O günün gecesi yine Ziya Bey'in evinde toplanılmıştır.

Teşkilat çalışmaları hem Kayabaşı Mahallesi'nde hem de Şekerli Mahallesi'nde birbirinden habersiz olarak çok gizli bir şekilde yürütülmüştür. Şekerli Mahallesi daha sonra Kayabaşı grubuna iltihak etmek suretiyle birleşmiştir. Heyette Hoca Refet Efendi, Hoca Şeyh Ali Sezai Efendi, Belediye Reisi Sıtkı Bey, Vezir Hoca ve Çanakoğlu Hüseyin Bey gibi daha çok yaşlı, güngörmüş, varlıklı ve din adamlarından teşekkül etmiştir. Başlangıçta bu heyetlerin birbirlerinden haberleri yokken, bilahare birleşerek merkezleri cami olmak üzere Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur (Kutlusoy, 1960 Sayı 24: 10; Özalp, 1984: 81; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 31; Alpaslan- Yakar, 2012: 35-36).

Cemiyet başkanlığına Arslan Bey, ikinci başkanlığına⁶ Refet Hoca, Kâtip Faik Efendi, Veznedar Hacı Nuri Bey, Hafız Ali Efendi, Evliya Efendi, Fatmalıoğlu Derviş Efendi, Belediye Reisi Hacı Sıtkı Bey, Kısakürek Mümtaz Bey, Mühendis Abdülatif Bey, Adanalı Hasan Bey ve Müftü Abdullah Mehmet Efendi

⁶Bazı kaynaklarda Cemiyetin ikinci başkanlığına Tapu Memuru Faik Bey getirildiği yer almıştır (Akbiyık, 1999:167). Bir diğer kaynakta başkan Arslan Bey ikinci başkan Refet Hoca, katip Faik Bey olarak verilmektedir (Özalp, 1984: 84). Maraş gazilerinden Mustafa Kuşçu'ya göre, ilk teşkilat Kayabaşı Mahallesi'nde kurulmuş olup, cemiyet başkanı bayındırlık müdürü Abdullah Bey, kâtibi ise Tapu başkâtibi Faik Bey'dir (Özalp, 1986: 177; Akbiyık, 1999:167).

seçilmişlerdir. Cemiyet merkezi Ulu Camii Medresesi idi (Özalp, 1984: 84). Teşkilat planına göre, muharebe esnasında düşmana karşı koyabilmek için şehir on bölgeye ayrılmıştır (Kutlusoy, 1960 Sayı 24: 10-11; Özalp, 1984: 84; Karadağ, 1943: 21-22; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 33).

Bayrak olayından sonra kuvvetlerinin yetersizliğini gören Fransızlar Maraş'a takviye kuvvetler göndermek için birliklerin Antep'den Maraş'a doğru hareket ettirmişlerdir. Yol üzerinde Türk Kuvâ-yı Milliyesi'yle yapılan savaşta Fransızlar iki ölü ve yaralı bırakmışlardır. Bu olaylar Maraş'ta tedirginliğin artmasına ve Fransızlar aleyhinde sürdürülen propagandaların tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Nitekim Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu tarihten sonra çalışmalarını artırmıştır.

General Querette, 6 Ocak 1920 tarihinde, 1.500 kişilik bir kuvvetle tekrar Maraş'a gelmiştir. Querette aynı gün şehrin ileri gelenlerini toplayarak memlekette güvenliği sağlama görevinin kendisine verildiğini hatırlatarak Türk Kuvâ-yı Milliyesi'ni eşkiya olarak nitelendirmiştir. Bunun üzerine Refet Hoca: *"Korumaktan ve medeniyetten söz ediyorsunuz. Hâlbuki Ermenilerin bizlere yaptığı fenalıkları bile önleyemiyorsunuz. Kadınlarımıza taarruz ettiler, birçok din kardeşimizi öldürdüler... Bir taraftan da Ermenileri silahlandırıyorunuz. Bu kadar işleri yapmaya gücünüz yetiyor da eşkiya dediğiniz Kılıç Ali'yi neden cezalandıramıyorsunuz?"* diye mukabelede bulunmuştur (Akbiyık, 1999: 183-184; Çelik, 2004: 724).

Daha sonra Maraş'dan hareket eden Fransız kuvvetleri Eloğlu'nun kuzeyinde Kılılı köyüne ulaştığında Muallim Hayrullah emrindeki 60 kişilik Türk müfrezesinin pususuna düşmüştür. Meydana gelen çarpışmada 30 Fransız askeri esir alınmış, bir kısım Fransız kuvvetleri ise Maraş'a dönmek zorunda kalmıştır (Kutlusoy, 1960 Sayı 24: 12; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 34-35; Akbiyık, 1999: 184). Bu çatışmalar üzerine General Querette, mücahidlere nasihatta bulunmak üzere bir heyet-i nâsihanın bölgeye gönderilmesini istemiştir. Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey'in talep ve teklifi üzerine Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Jandarma Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Mühendis Abdüllatif Bey ve Hocalardan Refet Efendi, Kara Küçükzâde Hacı Mustafa Efendi, Müderris Hafız Ali Efendi, Kocabaşzâde Hacı Efendi ve Dede zâde Mehmet Hilmi Bey'den meydana gelen bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyetin yola çıktığı sırada esir alınan Fransız kuvvetleri serbest bırakılmıştır (Karadağ, 1943: 33; Özalp, 1984: 123; Akbiyık, 1999: 186).

21 Ocak 1920 tarihinde General Querette, Maraş ileri gelenlerini karargâhına davet etmiştir. Fakat bu heyet gelmeden önce tabur kumandanlarını toplayarak bir durum değerlendirilmesi yapılmış ve bütün kuvvetlerin harekete hazır bulundurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca verilecek işareten sonra şehirde işgal

edilecek stratejik noktaları tayin etmiştir. Aynı gün General, Antep konvoyunun tamamen imha edildiği haberini almış ve bu durumdan çok rahatsız olmuştur. Daha önce yapılan çağrı üzerine Maraş ileri gelenleri karargâha gelmişlerdir. Heyette Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Jandarma Kumandanı İsmail Abdüllatif Bey, Bayezidzâde Mehmet Bey, Müftü Hacı Mehmet Tevfik Efendi, Eytam Müdürü Refet Bey, Karaküçükzâde Hacı Mustafa Efendi, Hafız Ali Efendi, Şişmanzâde Arif Bey ve Kocabaşzâde Hacı Nuri Bey bulunuyordu (BOA. HR. SYS. 2544-1/3,4,14; Karadağ, 1943: 38; Kerr, 1973: 95; Çoğalan-Kurtaran, 1963: 35; Kutlusoy, 1960 Sayı 25: 12-13; Akbıyık, 1999: 199-200).

Toplantı başlar başlamaz General Querette, Fransız konvoyuna yapılan saldırı ile ilgili Maraş ileri gelenlerini suç ortaklığı ile itham etmiştir. Buna karşılık Maraş ileri gelenleri bu ithamı kabul etmeyerek olaylardan firarileri mesul tutmuşlardır. Ayrıca, Mondros Mütarekesi'nin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir (BOA. HR. SYS. 2544-1/3,4,14; HR. SYS. 2543-8/15-21, 25; Kerr, 1973: 95).

Görüşmeler sonunda General Querette söz konusu olaylar sebebiyle Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey, Mühendis Abdüllatif Bey, Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey, Kocabaş Hacı Nuri ve Şişmanzâde Arif Beyleri alıkoyarak diğerlerini serbest bırakmış ve onlardan gidip halka nasihat etmelerini istemiştir. Maraş ileri gelenlerinin Fransızlar tarafından tevkifi halkı galeyana getirmiştir. Bu arada bir Türk jandarmasının öldürülmesi de bardağı taşıran son damla olmuştur. Bütün Maraş'ta silah sesleri duyulmuş, Fransızlar her tarafta top ve tüfek ateşine başlamışlardır (BOA. HR. SYS. 2543-8/15-18; Akbıyık, 1999: 200). Artık Maraşta Fransız işgal güçlerine karşı bir savaş başlamıştır. 21 Ocakta başlayan muharebelerin çok çetin geçeceği anlaşılmaktadır. Nitekim işgal kuvvetleri şehri top ateşine tutmuşlardır. Ayrıca Fransız uçakları da havadan şehri bombalamaya başlamışlardır. Bu bombardıman 23 Ocak'ta da devam etmiştir. Fransızlar ve onlara destek veren Ermeni kuvvetleri özellikle tahkim ettikleri kiliselerden Maraş halkını top ve mitralyöz ateşine tutmuşlar, şehirde yangın çıkmış ve birçok Müslüman ölmüştür. Maraş halkı bu saldırılar karşısında mahalle örgütleri oluşturarak Ermeni-Fransız kuvvetlerine karşı mücadeleye girişmişlerdir. Çetelerin verdiği bu mücadelelerde zaman zaman stratejik noktalar ve bu ara sağlam tahkim ettikleri kimi kiliseler ele geçirilmiştir. Bu arada 24 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa bir genelge yayınlarak Güneydoğu Anadolu ve Kilikya halkına büyük moral vermiştir. Bu genelgede, *Kolorduların milli kuvvetleri hemen teşkil ve harekete hazır bir hale getirmeleri isteniyor ve çok önemli olan Maraş harekâtının lehte sonuçlanması için de 3. Kolordu'nun, Maraş'a her hususta yardım etmesi isteniyordu. Diğer taraftan kolordulara ve öteki askeri birliklere 25 Ocak 1920 tarihinde gönderilen bir yazıda da milli müfrezelerle ufak büyük harekâta başlamaya mecburiyet vardır deniyor ve hemen gerilla tarzında işe hareket geçilmesi gerektiği bildirilmiştir.* (Özalp, 1984: 165-167; Akbıyık, 1999: 204-

205; Karadağ, 1994: 41-42). Bir takım savunma tedbirleri alınmaya çalışılırken gün geçtikçe Maraş'ta Fransız ve Ermenilerin Müslüman halka yaptıkları katliamlar artıyor ve bu olaylar Anadolu'nun birçok bölgesinde tepkilerin doğmasına yol açıyordu.

Maraş Türk Kuvâ-yı Milliyesi karargâhı Bayezidli mahallesinde hükümet konağı yakınındaki Katipzâde Mehmet Efendi'nin evinin alt katında kurulmuştu. Heyet-i Merkeziye Reisi Arslan Bey kumandayı eline alarak savaşı buradan idare etmeye başlamıştır (Karadağ, 1943: 41; Akbıyık, 1999: 202; Ünalp, 2018: 221). Arslan Bey, savaşın başlamış olduğunu ilan eden bir bildiri yayınlarak halkı Fransızlara karşı koymaya çağırmıştır.

Fransız ve Ermeni kuvvetler şehri muhasara altına almışlardı. Halk şehirden dışarı çıkamıyor, Maraş'a yardıma gelen ahalî de top ve mitralyöz ateşi nedeniyle şehre giremiyordu. 1 Şubat'tan itibaren Maraş'ta savaş daha da şiddetlenmiş, Fransız kuvvetleri tarafından Maraş çarşısı yakılmıştı. 6 Şubat'ta İslâhiye tarafından gelen ve iki topları da bulunan 500 kişilik bir Fransız birliği, Maraş'a 1,5 saat mesafede millî kuvvetler tarafından durdurulmuş, 300 kişilik bir Fransız birliği, bir dağ bataryası ile şehrin yakın bölgesine gelmeye muvaffak olmuş ve şehri bombardımana tutmuştu. Bombardıman 8 Şubat'ta da devam etmiş ve kışlada kuşatılmış durumda olan Fransızlara yardım ulaştırılabiliyordu. Fransızların durumu da çok iyi değildi. Arslan Bey idaresinde Maraş Kuvâ-yı Milliyesi, Pazarcık ve Göksun'dan gelen millî kuvvetlerle desteklenmiş ayrıca gerek Elbistan ve çevre depolardan silah yardımı temin edilmişti. Ayrıca kışladaki silah ve cephanenin Kuvay-i milliyecilere dağıtılması sonucu, oldukça güçlü bir duruma gelmiştir. Maraş halkı modern silahlara sahip 4000-5000 kişilik bir Fransız kuvveti ve onların destekledikleri ve işbirliği içerisinde oldukları 2000 kişiden oluşan teşkilatlı ve teçhizatlı Ermeni birliklerine karşı, olağanüstü bir mücadele vermiştir. Bu mücadelede şehirlisi, kasabalısı, köylüsü, erkeği, kadını, yaşlısı ve genci ellerine geçirdikleri derme çatma silah, balta, kasma ve sopalarla kahramanca çarpışarak 22 gün süren bir mücadele sonunda Güney Cephesi'nde Millî Mücadele'nin ilk zaferini kazanmıştır. 11/12 Şubat gecesi Fransızlar, daha fazla dayanamayarak İslâhiye'ye doğru çekilmek zorunda kalmışlardır (Özalp, 1984: 238; Akbıyık, 1999: 234-235; Bağdatlılar, 1974: 121; Baykara, 1985: 77). Maraş'ta uğradıkları yenilgi Fransızları derinden etkilemiş, prestij ve moralleri bozulmuştu. Maraş zaferinden dolayı Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, 15 Şubat 1920'de, 3. Kolordu Komutanını tebrik etmiştir,

Refet Efendinin Maraş Millî Mücadelesinde bizzat öncü kadro içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinden sonra Maraş'ta yerel düzeyde teşkilatlanma çalışmaları başlamış ve bizzat bu çalışmalar içerisinde yer almıştır. Nitekim bu dönemde kurulan Maraş Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin ikinci başkanlığına seçilmiştir. Şehrin savunmasında diğer din

âlimler gibi önemli görevler üstlenmiştir. Maraş'ın savunması için gerekli mahalli teşkilatlanma, para, silah, cephane vb. konularda her türlü desteği vermiş ve fedakârane hizmetlerde Mebus olduğu dönemde de Antep mücadelesine bilfiil iştirak etmiştir (Özalp, 1984: 81,84; Şavkılı, 2000: 172; Çelik, 1999: 79, 117; Çelik, 2005: 722)

Hasan Refet Efendi'nin Maraş Mebusu Seçilmesi ve Faaliyetleri

Mustafa Kemal IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkışından sonra Milli Mücadele hareketini başlatmıştır. Samsunda gerekli temasları yaptıktan sonra hazırlanmış oldukları raporları İstanbul Hükümetine göndermiştir. Mustafa Kemal Samsunda bir süre kaldıktan sonra ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz koşullar sebebiyle daha önceden belirlemiş olduğu plan ve projelerini hayata geçirmek amacıyla hareket ederek Havzaya geçmiştir. Burada hazırlanan bildirge ile ülkenin içerisinde bulunduğu tehlikeye dikkat çekilmek suretiyle millete seslenerek milli mücadeleye davet yapılmıştır. Buradan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Amasya Genelgesi ile Milli Mücadelenin ana programını ilan etmiştir. Daha sonraki süreçte Erzurum ve Sivas kongrelerine katılan Mustafa Kemal Milli Mücadelenin temel prensipleri ile örgütsel temellerini oluşturmuştur. Mustafa Kemal ülkenin işgal altında kalması karşısında 13 Eylül 1919 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, komutanlıklara ve belediye başkanlarına bir genelge göndererek Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında bir yerde toplanmasının uygun olacağını belirtmiştir (Güneş, 1997: 47). İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyetinin arasında gerçekleşen Amasya Görüşmeleri sonucunda Meclis-i Mebusan'ın açılmasına karar verilmiştir. Yapılan seçimler sonucunda Meclis-i Mebusan'a seçilen 164 milletvekilinden 72'sinin katılımıyla 12 Ocak 1920'de açılmıştır (Goloğlu, 1970: 80-81). Mustafa Kemal'in Mecliste kurulmasını istediği Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmaya çalışılmış fakat kurulan gruba Müdafaa-i Hukuk yerine Felah-ı Vatan adı verilmiştir (Duran, 1972: 17). Açılan Meclis-i Mebusan'da Misak-i Milli kararları kabul edilmiştir. Bu durumdan rahatsızlık duyan ve endişeye kapılan İtilaf devletleri 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İtilaf devletleri sadece İstanbul'u işgal etmekle kalmamışlar aynı zamanda Meclis-i Mebusan'ı basmışlar ve bazı milletvekilleri tutuklamışlardır (Tansel, 1991: 48-49).

Meclis-i Mebusanın dağılması üzerine Mustafa Kemal yeni bir meclisin açılması için telgraf çekerek Ankara'da bir meclisin açılacağını kolordu komutanları, vilayetlere ve müstakil yönetim birimlerine bildirmiştir (Şavkılı, 2011: 9). Yeni açılacak olan mecliste seçimler için coğrafi olarak 9 ayrı bölümden 66 seçim bölgesi belirlenerek her sancaktan 5 üye seçilecektir (Yüzgeç, 2006: 31).

Seçimler iki dereceli seçim sistemine göre yapılacak olup her kesimden aday gösterilebileceği gibi bağımsız aday olmak isteyenlerde yer alabilirdi. Heyet-i Temsiliye'nin tüm yurttan etkin olmaması nedeniyle yapılacak olan seçimler yurdun genelinde tam olarak duyulmamıştır.

Meclis'in Ankara'da açılabilmesi ve milletvekillerinin daha rahat çalışabilmeleri adına bir meclis binasına ihtiyaç duyulmuş ve bunun üzerine 1915'te İttihat ve Terakki Fırkası için yapılmaya başlanan fakat yarım kalan bina uygun görülmüştür (Güneş, 1997: 68).

23 Nisan 1920'de Ankara halkının da büyük katılımı ile başta milletvekilleri, devlet memurları Hacı Bayram Veli Camii'nde toplanıp Cuma namazı eda edildikten sonra ellerindeki sancaklarla Meclis'in önüne gelerek dualar okunmuş kurbanlar kesildikten sonra Meclis'in açılışı gerçekleştirilmiştir (Şavklı, 2011: 11). Birinci Meclisin görev yaptığı süre içerisinde milletvekili sayısında sürekli bir değişim olmuştur. Bunun nedeni olarak kimi milletvekillerinin vefatı, bazı milletvekillerinin istifası ve görevden uzaklaştırılması yer almaktadır.

Osmanlı Devletinin ihtilaf devleri tarafından işgali sonrası dağılan meclisin yeniden kurulması için Anadolu'nun her şehrinde olduğu gibi Maraş'ta seçimler yapılmıştır. Bu seçimler sonucunda Maraş'ta en yüksek oy alan; Çardaklı Hacı Arslan Ağâzâde Rüşdü Efendi (143 oy), Andırınlı Yayıncıâde İbrahim Ağâ (128 oy) Maraş 'Ulemâsundan Ziyaîzâde Hacı Mehmed Efendi, (108 oy), Pazarcıklı Paşo Ağâ (113 oy), İlyas Efendi zâde Refet Efendi (96 oy), alarak milletvekili seçilmişlerdir. Seçim sonuç mazbatası 19 Mart 1920 tarihinden Ankara'ya bildirilmiştir (KSÜ Kütüphane HRE Evrakı TBMM vesika No:1a). 28 Mart 1920 tarihinde Maraş Mebusluğuna seçilen Hasan Refet Efendi, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunur. Mazbatası Türkiye Büyük Millet Meclisininin 24 Nisan 1920 tarihli genel toplantısında kabul edilmiş ve Mebusluğu tasdik olunmuştur (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.2-3). Hasan Refet Efendi'nin Tercüme-i hâl evrakını meclise teslim etmiştir. Kendisine *Tercüme-i hâl'inin 412 sicil, 112 dosya, 206 fihrist numarada kayıtlı olduğuna dair evrak verilmiştir* (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.4).

Refet Efendi, TBMM'inde oluşturulan Şer'îye-Evkaf, İrşad, Adalet, Milli Eğitim ve PTT Komisyonlarında üye olarak görev almıştır. Milletvekili bulunduğu sırada Antep mücadelesine bilfiil iştirak etmiştir (Hasan Refet Seçkin, TBMM, Tercüme-i Hal Kâğıdı No: 324).

Hasan Refet Efendi Rusya'dan gelecek yetim çocukların iâşe, yerleştirme ve bakımı için 8 Nisan 1920 tarihinde kurulan komisyonda da görev almıştır (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.3). Ayrıca Antep ve Maraş Mebusları tarafından Büyük Millet Meclisi Riyasetine müracaat edilerek, suiistimal ve idareleriyle halkı isyana teşvik edenler hakkında takibatta bulunmak üzere bir

istiklâl mahkemesi teşkil edilmesi talep edilmiştir. Bu konuda Hasan Refet Efendi'den bir rapor hazırlaması istenmiştir. (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.6).

Hasan Refet Efendi'nin Türkiye Büyük Meclisi'nden İstifası ve Maraş Müftüğü

28 Mart 1920 Tarihinde Maraş Mebusluğu'na seçilmiş olan Hasan Refet Efendi 23 Nisan 1920 tarihinde meclis oturumunda hazır bulunmuştur. Mebusluğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1920 tarihli genel oturumunda kabul olunarak tasdik edilmiştir. Ancak görülen lüzum üzerine 19 Nisan 1922'de Maraş Merkez Müftülüğüne atanmıştır (Yakar, 2017: 191).

Bu durum üzerine Hasan Refet Efendi'den Mebusluk ve müftülükten birini tercih etmesi konusunda yazılı olarak beyanı istenmiştir (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.5). Meclis faaliyetlerine iki sene on yedi gün katılan Maraş Mebusu Refet Efendi Büyük Millet Meclisi Riyasetine 6 Mayıs 1338 (1922) tarih ve 1334 numaralı tezkere-i celilerine cevaben yazdığı istifasına dair takirde: *“Türkiye Büyük Millet Meclisi azası iken dairei intihabiyemde inihilal ede müftülüğe haizi ekseriyet olduğumdan Umura Şer’iye Vekâleti Celilesinden menşurum tebliğ ve ita edilmiş olmakla müftülüğü tercih eylediğimin arziyle teyidi hürmet eylerim, efendim”* diyerek 11 Mayıs 1922 Tarihinde meclis azâlığından istifâ etmiştir (Çoker, 1995: 739). Meclis Başkanı da bu konuda *“malum-u alileri bir zatın uhdesinde müftülükle mebusluk içtima edemeyeceğinden bu tezkireyle azalıktan istifa ediyorlar”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (TBMM. ZC. 1338: 20). Hasan Refet Efendi böylece Maraş Müftülüğü' nü kabul etmiştir (KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.6).

Hasan Refet Efendi'ye Türkiye Büyük Meclisi Tarafından Verilen İstiklâl Madalyası

Türk devletlerinde devlet ve millet adına büyük yararlılık göstermiş kişilere madalya ve benzeri şekilde ödüllendirme bir gelenek haline gelmiştir. Millî Mücadele sonrasında da bu uygulamaya devam edilmiştir. Nitekim bu dönemde hazırlanan madalyalarından biri de hiç şüphesiz, “TBMM tarafından çıkarılan” İstiklal Madalyası'dır. Bu madalya bağımsızlık mücadelesinde hem cephede hem de cephe gerisinde mücadele ederek kahramanlık ve fedakârlık gösterenler için verilmiştir. Bu konuda Saruhan Mebusu Mustafa Necati Milli Mücadele üstün başarı gösterenlerin ödüllendirilmesi için bir kanun tasarısı hazırlayarak TBMM'ye sunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi 1336: 572-574; Alpaslan-Gedik, 2018:263).Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde Milli Mücadelede gösterdikleri yararlılıkları nedeniyle bazı kişilere de madalya verilmesi konusunda fikirler ortaya çıkmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan uzun görüşmeler sonucunda 66 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve bu kanuna ek olarak çıkartılan 869 sayılı Kanun ile de Madalyanın kimlere verileceği yeniden düzenlenmiştir. Bu duruma göre 15 Mayıs 1335 (1919) ile 9 Eylül 1338 (1922) tarihleri arasında TBMM üyelerine, Milli Ordunun kuruluşunda görev alan ve bu hizmetleri Türk Silahlı Kuvvetleri Arşivlerinde kaydı olan ve bu durumu belgelenen Sivil, Asker şehit (Kanuni mirasçılarına) ve gazilere verilmektedir. Bu görevlerin kıta ve geri teşkillerde yapılmış olması yeterli olup herhangi bir süreye bağlı değildir (<https://asal.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/istiklal-madalyasi-tarihcesi-ve-tanimi> (Erişim Tarihi 29.02.2020)).

İstiklal Madalyası Kanunu mecliste yapılan bu görüşmelerden sonra 29 Kasım 1920 de çıkan kanunla tanımlanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1336: 119-120). 4 Nisan 1921 tarihinde de yürürlüğe girmiştir Resmi Gazete 4/4/1921 Sayı: 9; Dustür tertip:3:111).

İstiklal Madalyası Kırmızı, Yeşil, Beyaz ve Kırmızı-Yeşil olmak üzere farklı renklerde. Renklerin farklı oluşları madalyayı hak edenlerin Milli Mücadele sırasında buldukları konum ve görevleri ile ilgilidir. Buna göre; Cephede fiilen çarpışanlara Kırmızı, o tarihlerde TBMM üyelerine Yeşil, Cephe gerisinde görev alanlara Beyaz, hem TBMM üyesi olup hem de Cephede görev alanlara ise Yeşil-Kırmızı kurdele verilmiştir. Dört çeşit olarak hazırlanan madalyalardan en önemlisi, bizzat cephede çarpışarak üstün başarılar gösteren, asker ve sivillere ve bunlardan şehit düşenlerin ailelerine verilmekte olan kırmızı şeritli istiklal madalyasıdır (<https://asal.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/istiklal-madalyasi-tarihcesi-ve-tanimi> (Erişim Tarihi 29.02.2020)).

Kurtuluş Savaşı'nın Güney Cephesinde bulunan Maraş bölgesi her ne kadar bölgesel bir direniş hareketi olarak görülse de jeopolitik konumu özelliğiyle ulusal mücadelede önemli bir yere sahiptir. Bu itibarla Maraş, 21 Ocak 1920-11 Şubat 1920 arasında kurtuluş mücadelesi vererek şehri Fransız işgalinden kurtaran Maraş halkının bu kahramanca mücadelesi nedeniyle 5 Nisan 1925'te kırmızı şeritli İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Maraş Milli Mücadelesinin önemli isimlerinden biri olan Hasan Refet Efendi de Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinde, Maraş'ta başlayan mücadelenin bizzat içerisinde yer almış, kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyetinde ikinci başkan olarak büyük hizmetler yapmıştır. (Karadağ, 1994: 24) Hasan Refet Efendinin Milli Mücadele davasında gösterdiği kahramanlığa karşı TBMM tarafından bir kıt'a yeşil şeritli istiklal madalyası verilmiştir.⁷

⁷ İstiklal Madalyası'nın vesikası, Hasan Refet Efendi torunu Hasan Refet Seçgin'de bulunmaktadır. Görülerek 2014 tarihinde fotoğraflanmıştır.(Ek.10)

Sonuç

Maraş bölgesi Türk-İslam hakimiyetine geçişinden itibaren önemli bir şehir olma özelliğini kazanırken aynı zamanda yeni ve canlı bir kültürel hayatın yaşandığı bir yer olmuştur. Dolayısıyla Türk ve İslam düşüncesi etrafında bu coğrafyanın şekillenmesinde burada yetişen ilim erbabı önemli katkılar sağlamıştır. Maraş'ın yetiştirdiği ve çeşitli alanlarda ilim erbabı olan bu şahsiyetlerin bir kısmı ile ilgili şimdiye kadar bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Ancak bu konuda daha pek çok şahsiyet üzerinde yeni çalışmaların yapılması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Maraş'ın yetiştirdiği tanınmış şahsiyetlerden biri de Maraş Müftüğü görevinde bulunan Hasan Refet Efendidir. Hasan Refet Efendi'nin hayatına dair kendi arşivinden kalan belge ve bilgiler çerçevesinde bakıldığında aile olarak ulema kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla temel eğitiminden itibaren çok sağlam bir eğitim aldığı bu konuda bizzat babası tarafından bu yönde eğitime tabii tutulduğu ve daha sonra da dönemin önemli ilim adamlarından dersler aldığı görülmektedir. Memuriyet hayatına atılmasından sonraki süreçte de memuriyet görevini bihakkın yerine getirirken aynı zamanda ülkedeki siyasi ve sosyo-kültürel gelişmeleri de yakından takip ederek bizzat bazı siyasi oluşumlar içerisinde yer almış ve faaliyetlerde bulunmuştur. Başta eğitim olmak üzere çeşitli dini faaliyetlerin icra edilmesi noktasında da sahip olduğu ilmiyle topluma faydalı olma yolunda çeşitli görevler üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde batılı devletlerin Osmanlı Devletine yönelik parçalama politikaları çerçevesinde ortaya çıkan savaşlar, devleti yeni yeni felaketlerle karşı karşıya bırakmıştır. Trablusgarp ve Balkan savaşlarının büyük bir hezimetle sonuçlanması ve bu savaşların sonucunda devletin askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda büyük zorluklarla karşı karşıya kalması devlet adamları ve aydınları bir takım yeni arayışlar içerisine sokmuştur. Bu doğrultuda devleti eski gücüne kavuşturmak için uygulamaya konulan politikalar, alınan önlemler yeterli olmamış ve devlet sürekli bir çöküşe doğru gitmiştir. Ancak Osmanlı devletini asıl çöküşe götüren olay I.Dünya Savaşı'nın patlak vermesidir. Zira iktidardaki İttihat ve Terakki hükümetinin almış olduğu karar üzerine bu savaşa Almanya'nın yanında dâhil olan Osmanlı Devleti savaşın sonunda mağlup bir devlet olarak çıkmış ve 30 Ekim 1919 tarihinde Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilmiştir.

Mondros Mütarekesinden sonra Maraş ilk önce 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan Suriye İtilafnamesi sonrasında 29 Ekim 1919 tarihinde Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Sekiz aylık İngiliz işgali döneminde bölgedeki Ermenilere ve bunların yaptıkları tahrik kışkırtma ve bir takım saldırı olaylarına karşın İngilizlerin yerel yöneticilerle uyumlu bir işbirliği içerisinde olması olayların büyümeden önlenmesini sağlamıştır. Ancak İngilizlerin çekilmesinden sonra bölgeyi işgal eden Fransızlar bir yandan katı bir politika takip ederken diğer

yandan da bölgedeki Ermenilerle yakın bir işbirliği içerisinde olmuşlardır. Bundan sonra Fransız ve Ermeni baskılarının artması, Müslümanlara yönelik katliamların gerçekleşmesi, dinî ve millî değerlere yapılan saldırılar karşısında Maraş halkı onurlu bir duruş sergileyerek işgalci güçlere karşı mücadeleye başlamıştır. Bölgede ilk örgütlenme İngiliz işgali döneminde başlamakla birlikte esas itibariyle Fransız işgali döneminde bu faaliyetlerin daha da yoğunlaştığını görüyoruz. Nitekim Fransız işgali döneminde yaşanan Sütçü imam olayı ile Maraş'taki mücadelenin fitili ateşlenirken Bayrak olayı sonrasında da Maraş ileri gelenleri bir araya gelerek örgütlenmişler ve böylece Maraş Müdafaa-i Hukuk örgütü kurulmuştur. Maraş bölgesindeki mücadele bu örgütün çalışmaları ile önemli bir boyut kazanmış ve mücadelenin plan ve programı hazırlanarak bu programa herkesin uyması gerektiği ifade edilmiştir. Bu örgütün öncülüğünde bölgede vücuda getirilen Kuvây-ı Milliye birçok imkânsızlığa rağmen olağan üstü bir mücadele vermiştir. 21 Ocak 1920 tarihinde başlayan ve 11 Şubat 1920'ye kadar 22 gün süren Bağımsızlık Mücadelesi sonunda Maraş halkı kendi şehrini kurtarırken aynı zamanda Güney Cephesinde Milli Mücadelenin ilk zaferini kazanmıştır.

Maraş bölgesindeki mücadeleyi anlamlı kılan en önemli hususiyetlerin başında tamamen Maraş halkının özverisi gelmektedir. Genç, yaşlı, kadın, erkek tüm Maraş halkı tek bir yürek olarak, gözünü kırpmadan malını, canını ortaya koyarak bu mücadelenin içerisinde yer almıştır. Bu nedenle İstiklal madalyası tek bir kişi ya da gruba değil şehrin kendisine verilmiştir.

Bölgede kazanılmış olan bu zaferin etkileri kısa sürede Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmıştır. Bu mücadelede birçok şehir, kasaba ve köy Anadolu'nun herhangi bir yerindeki feryada sessiz kalmamış ve olağanüstü şartlarda yapılan destek ve yardımlar, vatan, bayrak ve ezan gibi kutsal değerler adına Türk milletinin birlik ve dayanışmasının, cesaret ve kahramanlığının en güzel örneklerini oluşturmuştur. Maraş Milli Mücadelesinde isimlerini bildiğimiz ve bilemediğimiz birçok kahraman bulunmaktadır. Nitekim her ferdi bir kahraman olan Maraş halkının istiklal ve istikbalini elde edebilmek için canla başla verdiği bu mücadelenin içerisinde yer alan önemli kahraman şahsiyetlerden biri de Hasan Refet Efendidir. Milli Mücadele döneminde Maraş savunmasında bizzat yer almış, ilk dönem Maraş Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş aşamasında, meclis komisyon çalışmalarında bir süre bulunmuş ve sonrasında görülen lüzum üzerine milletvekillikten istifa ederek Maraş'ta müftülük görevini üstlenerek halkı irşat vazifesinde bulunmuştur. Hasan Refet Efendi'nin, gelecek nesillere daha iyi aktarılması için hayatının her safhasının ayrıntılı olarak bilinmesi yararlı olacaktır. Hasan Refet Efendi'nin özel arşivinden örnekler sunulan bu çalışma ile şahsı ile ilgili bu zamana kadar ayrıntısı pek te bilinmeyen bazı bilgiler gün yüzüne çıkarılmış ayrıca Milli Mücadele döneminde

din adamlarının kahramanlıkları, bu mücadeleye olan katkıları ve olayların seyrini nasıl değiştirdikleri de ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

KSÜ Kütüphane Hasan Refet Efendi Özel Belgeler

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı No.1.

KSÜ Kütüphane HRE Evrakı TBMM vesika No:1a.

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.2-3.

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.3.

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.4.

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.5.

KSÜ Kütüphane, HRE Evrakı TBMM vesika No.6.

KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Seçkin, TBMM, Tercüme-i Hal Kâğıdı No: 324.

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA. HR. SYS. 2543-2/13-16.

BOA.HR. SYS. 2543-2/36.

BOA. HR. SYS. 2543-5/6.

BOA. HR. SYS. 2543-7/33,34.

BOA. HR. SYS. 2543-8/15-18.

BOA.HR. SYS. 2543-8/15-21, 25.

BOA. HR. SYS. 2544-1/3,4,1

Genel Kurmay Arşivi

ATASE, (İSH- 3A), Sıra No: 1680, Kutu No: 79, Gömlek No: 28

ATASE, Kİ. 325, D. 15, F. 11; Kİ. 259, D. 23, F. 1-1,1-16, F. 2, F. 3.

TBMM Zabıt Ceridesi

T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre:I Cilt:20 İçtima Senesi : 3, Kırk İkinci İçtima 11.5.1338 Perşembe.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.I., Cilt.1, İçtima senesi 1, İ:43, 3. 8.1336 (1920).

TBMM Zabıt Ceridesi, D.I., Cilt.6, İçtima senesi 1, İ:105, 29. 11.1336 (1920).

Kavanin Mecmuası-Düstur

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre I, Cilt:1, 25 Mart 1943.

Düstur: Tertip: 3: 111.

Resmi Gazete

Resmi Gazete: Tarih: 4 /4 / 1921 Sayı: 9.

Kitap ve Makaleler

Akbıyık, Yaşar (1999), **Millî Mücadele’de Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

Akbıyık, Yaşar, **“Maraş’ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk’ün Rolü”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.V., S.X, Mart 1987, ss. 225-231.

Alparslan, Erhan, Gedik, Sadi (2018), **“TBMM Tarafından Maraş’a İstiklal Madalyası Verilmesi ve Şair Mehmet Tahir Nadi Bey’in Madalya Kasidesi”**, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.15, S.1, Kahramanmaraş, ss. 253-284.

Alparslan Yaşar ve Yakar, Serdar (2012), **“Maraş-Fransız Harbi”**, UKDE Yayınları, Kahramanmaraş.

Alparslan, Yaşar ve Yakar, Serdar (2011), **Eski Maraş’ta Âlim Çıkaran Aileler**, UKDE Yayınları, Kahramanmaraş.

Arsan, Nimet (1964), **Atatürk’ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri 1917-1938**, C.IV, Ankara.

Bağdatlılar, Adil (1974), **Uzunluk: (İstiklal Harbinde Kahramanmaraş)**, Kervan Yay.,Toker Matbaası, İstanbul.

E. Alpaslan-M. Bilmen Kendi Özel Arşivindeki Belgelere Göre...

- Çelik, Recep (2005), “**Maraş Milli Mücadelesinde Din Adamları**”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu Cilt II, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, İstanbul. ss. 713-728.
- Çelik, Recep (1999), **Milli Mücadelede Din Adamları 2**, Emre Yayınları, İstanbul.
- Çoğalan, Celal-Kurtaran, Halit (1963), **Her Yönüyle Maraş**, İstanbul.
- Çoker, Fahri (1995), **Türk parlamento tarihi: Milli Mücadele ve T.B.M.M. 1919-1923**, III. Cilt, TBMM, Ankara.
- Duran, Tülay (1972), **Son Osmanlı Meclisi Mebusanda Felah-ı Vatan İttifakı**, BTTD, C.11, S:61, İstanbul.
- Dümer, Vehbi Ziya (1972),“**İstiklal Harbi**”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XX, Ankara, ss. 373-398.
- Eyicil, Ahmet (2000), “**Maraş Mücadelesinde Atatürk**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XVI, Ankara, ss.647-670.
- Eyicil, Ahmet (2005), “**Maraş Savunması**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 61, C. XXI, Ankara, ss.47-75.
- Goloğlu, Mahmut (1970), **Üçüncü Meşrutiyet 1920**. (Milli Mücadele tarihi. Cilt 3), Başnur Matbaası, Ankara.
- Gotthart, Jeaschke (1970), **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, Ankara.
- Gönen, Cengiz (2005), **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş**, Lazer Yayınları, Ankara.
- Günay, Necla (2019),“**Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş’ın Kahramanlığı**”, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Mecmuası - Journal of Turkology, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı, ss. 47-74.
- Güneş, İhsan (1997), **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**. TİBKY, İstanbul.
- Karadağ, Hüsameddin (1943), **İstiklal Savaşında Maraş**, Ata Çelebi Basımevi, Mersin.
- Karadağ, Hüsameddin (1994), **İstiklal Savaşında Maraş**, Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma Derneği yayını, Kahramanmaraş.

- Karadağ, Hüsameddin (2008), **İstiklal Savaşında Maraş**, (Haz. Yaşar Alpaslan-Serdar Yakar), İstiklal Savaşında Maraş, Kahramanmaraş.
- Kundakçı, Hasan (2001), **Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler**, Türkiye Gaziler Vakfı Yayınevi, Ankara.
- Kurtaran, Ali Sezai (1957),“**Türk İstiklal Savaşında Maraş Millî Mücadelesine Ait Tarihçe**”, Hizmet Gazetesi, 15. 5. 1957, Nr. 34.
- Kutlusoy, M. Nedim (1960),“**Millî Mücadele’den Bir Yaprak, Maraş Destanı**”, Kuvâ-yı Milliye Dergisi, S.23, Şubat 1960.
- Oğuzcan, Lütfi (1966), **Milli Mücadele Güney Bölgesinde Bayrak ve Bayrak Özlemi**, Kültür Matbaası, Mersin.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni- Fransız İlişkileri (1918-1919)** (2002) C.II, Ankara.
- Özalp, Yalçın (1984), **Mustafa Kemal Milli Mücadelenin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş.
- Özalp, Yalçın (1986), **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Semih Ofset, Ankara.
- Paköz, Aslıhan Ece (2015), “**Kahramanmaraş'ta Bir Geç Dönem Osmanlı Yapısı Müftü Rafet Efendi Evi**”, Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, İstanbul, ss. 68-85.
- Tansel, Selahattin (1991), **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.III, MEBY, İstanbul.
- Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi**, (1966), C.IV, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yay., Ankara.
- Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, (2009), C.IV, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Türk İstiklal Harbi I**, (1999), **Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı**, 3. Baskı, Genelkurmay Yayınevi, Ankara.
- Türkkorur, Yaşar (1984), “**Kurtuluş Savaşı Öncesinde Maraş**”, Kahramanmaraş Dergisi, 64. Yıl Özel Sayı, Ankara.
- T. B. M. M. Zabıt Cerîdesi, Devre: I Cilt: 20 İçtima Senesi: 3**, Kırk İkinci İçtima 11.5.1338.

E. Alpaslan-M. Bilmen Kendi Özel Arşivindeki Belgelere Göre...

- Sandaloğlu, Osman (2009), **Maraş'ta Saçaklızadeler ve Eski Maraş'ta Âlimler**, (Haz. Alparslan, Yaşar), UKDE Yayınları, Kahramanmaraş.
- Saral, Ahmet Hulki, Saral, Tosun (1970), **Vatan Nasıl Kurtarıldı, Nur Dağları "Amanoslar"** Toroslar, Adana, Maraş, Gaziantep Ve Urfa'da Yapılan Kuvâ-yı Milliye Savaşları, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara.
- Selek, Sabahattin (1982), **Millî Mücadele**, Örgün Yayınları, İstanbul.
- Sertoğlu, Murat (1970), **"Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş'ın Destanı"**, Tercüman Gazetesi, 19 Mart 1970, S. 3025.
- Stanley E. Kerr, (1973), **The Lionsof Marash**, State Üniversitesi of Newyork Press, Albany.
- Şavkılı, Cengiz (2000), **Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Antep ve Maraş Milletvekilleri (Biyografi ve faaliyetleri)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Şavkılı, Cengiz (2011), **Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)**, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şıvgın, Hale (1988), **"Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri"**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, S.II, Ankara, ss.481-494.
- Ünalp, Rezzan (2018), **"Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması"**, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 11 / 22, (Yaz 2018), ss.205-235.
- Yavuz, Bige.(1994), **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yakar, Serdar (2014), **Maraş Milli Mücadelesinde Önden Gidenler**, (Birinci Kitap), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Yavuz, Selim (2003), **"Kahramanmaraş İşgali Ve Mücadele Günlüğü"**, Tarihi Uzunluk Dergisi, S.15, Kahramanmaraş.
- Yüzgeç Demirden, Ayşegül (2006), **Birinci Büyük Millet Meclis'in Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Yıldız, Pakize (2012), **Maraş Şehri Vakıf Eserleri**, Çizgi, Konya.

<https://asal.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/istiklal-madalyasi-tarihcesi-ve-tanimi>

(Erişim Tarihi 29.02.2020).

EKLER

Ek 1. Hasan Refet Efendi'nin Tercüme-hal evrakı (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı, No.1)

بیت‌المقدس جواب

میردود احمد البیاتی اندک اسمی که در این کتاب خلاصه یافت در بیست و هفت باب اولی که در این کتاب
اولین بحث است در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا
بیت‌المقدس است و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

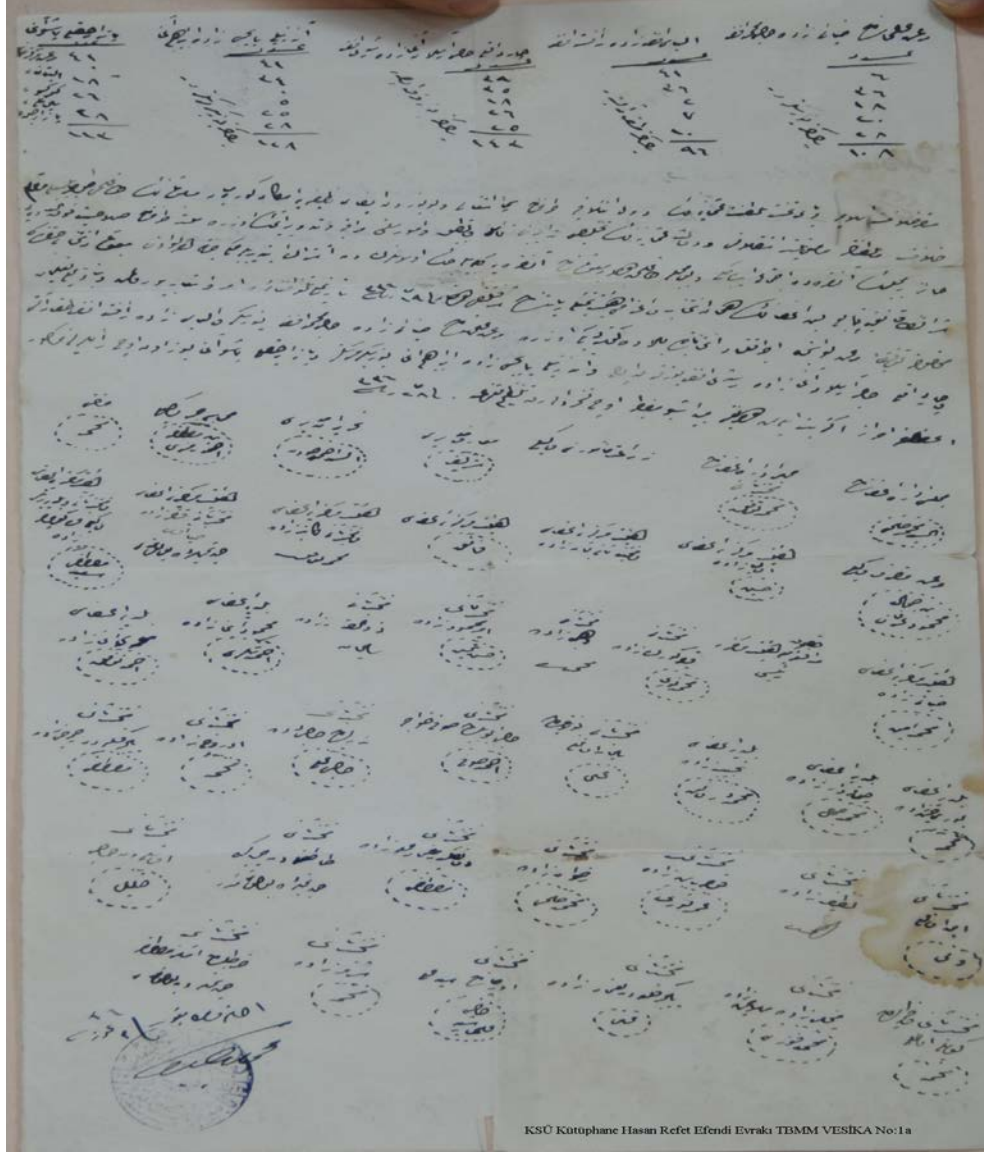
بیت‌المقدس جواب

در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

بیت‌المقدس جواب

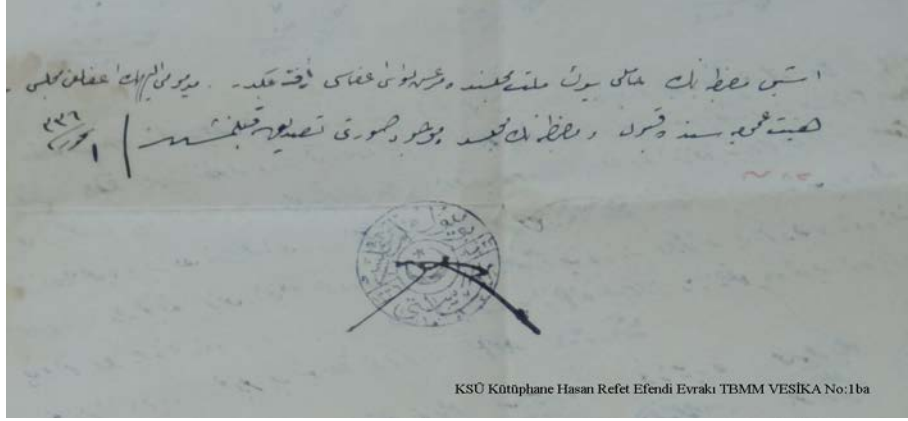
در این کتاب در بیان حقیقت علم و معرفت و در بیان این که علم در این دنیا حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد و در این دنیا علم حاصل نمی‌گردد

Ek 2. Maraş Mebusluğu İçin Yapılan Seçim Sonuçları Mazbatası (KSÜ Kütüphane Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:1a)

KSÜ Kütüphane Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM VESİKA No:1a

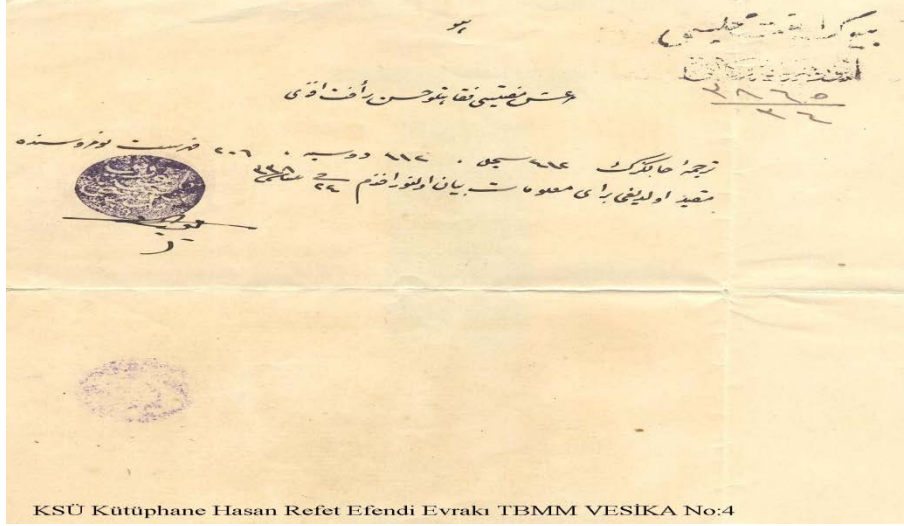
Ek 3. Maraş Mebusluğu İçin Yapılan Seçim Sonuçları Mazbatası Arka Yüzü (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:1ba)

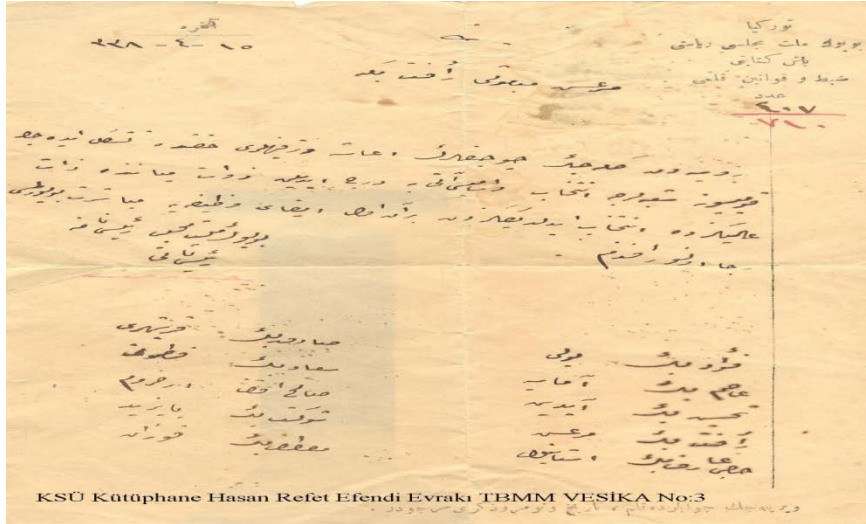
Ek 4. Hasan Refet Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Mahsus Hüviyet Varakası (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:2)

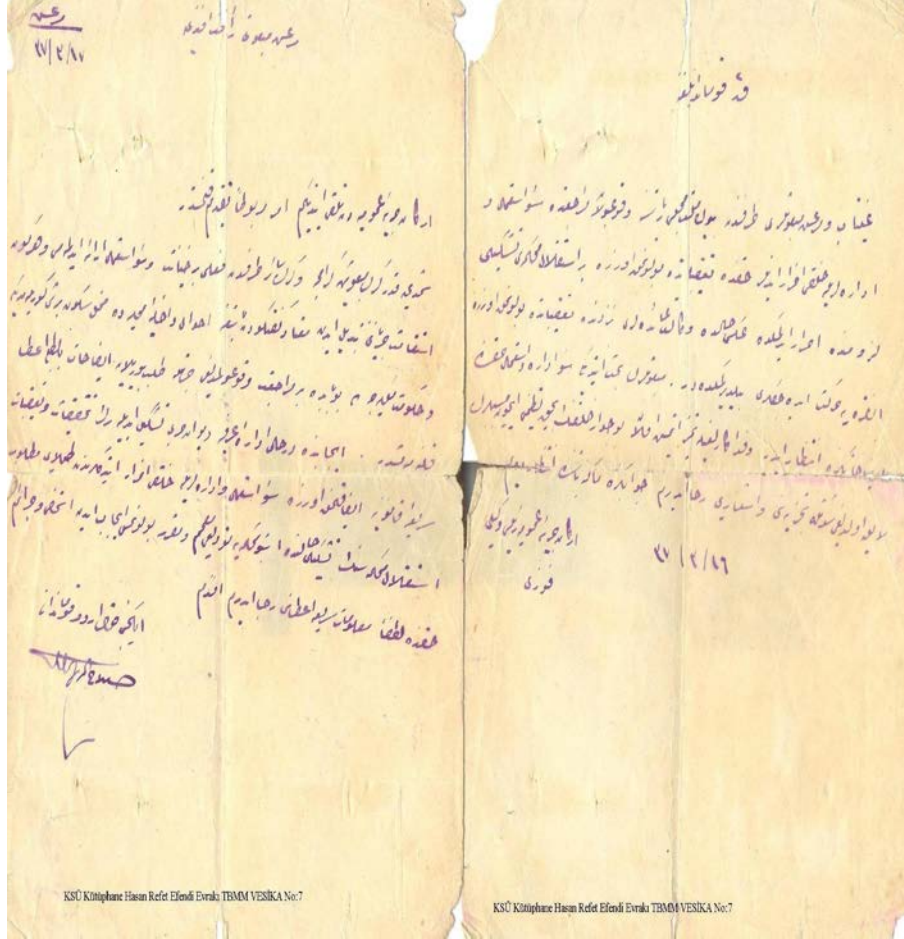
Ek 5. Hasan Refet Efendi'nin Tercüme-i Hâl Evrakının Kayıt ve Sicil Numarasını Bildiren Evrak (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:4)

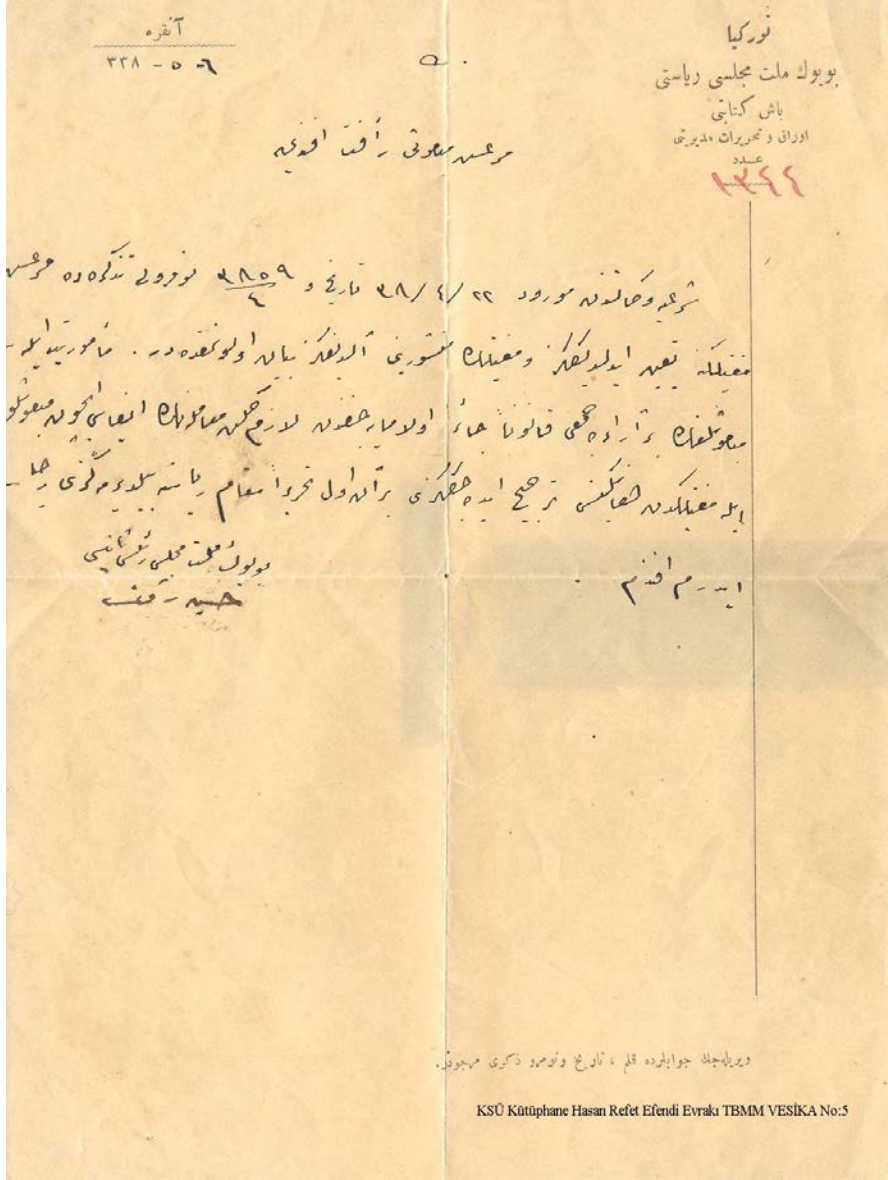
Ek 6. Rusya'dan Gelecek Çocukların İ'aşe, Yerleştirme Ve Bakımı İçin Kurulan Komisyonunda Görevlendirilme Evrakı (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:3)

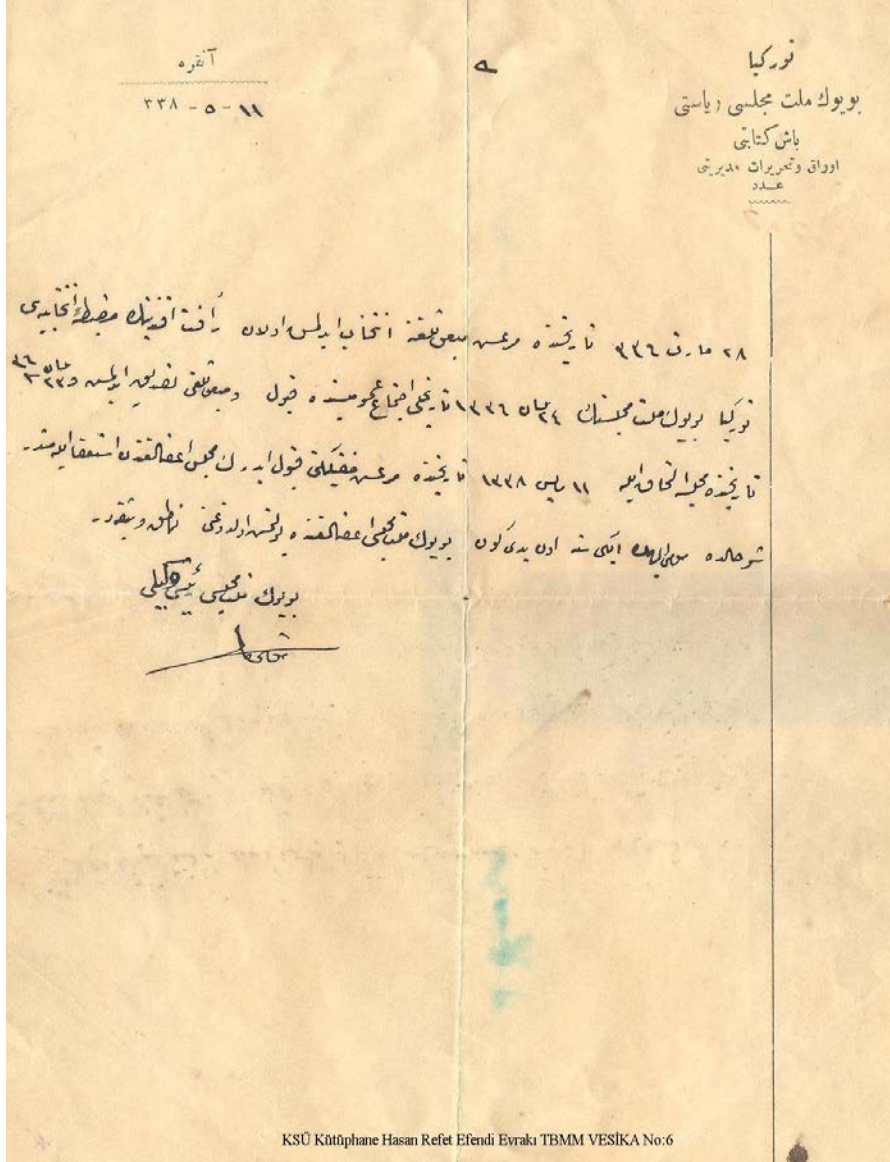
Ek 7. İstiklal Mahkemesi Teşkilî Hakkında İkinci Kolordu Komutanlığı'ndan Refet Efendiye Yazılan Evrak (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:7)

Ek 8. Hasan Refet Efendi'nin Memuriyet Tercihi Hakkındaki Evrakı (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:5)

Ek 9. Hasan Refet Efendi'nin Türkiye Büyük Meclisi Azalığından İstifası Hakkında Verilen Evrak (KSÜ Kütüphane, Hasan Refet Efendi Evrakı TBMM vesika No:6)

Ek 10. Hasan Refet Efendi'nin Türkiye Büyük Meclisi'nce Verilen İstaklâl Madalyası Vesikası (Hasan Refet Efendi torunu Hasan Refet Seçgin 2014)

